

İran'daki Toplumsal Muhalefet Güçleri: Kimlerdir, Neler İstiyorlar?

İran'da olaylar çok hızlı akıyor. Fred Halliday'ın aşağıda okuyacağımız yazısında, bu bakımdan, «eskimiş», geçersiz kalmış birtakım tahminlere raslayacaksınız. Bazı değerlendirme bölümleri de şüphesiz yeni gelişmeler bilindiğinde daha farklı dille getirilirdi. Yine de yararlı veriler içermesi bakımından Halliday'ın yazısını yayımlıyoruz. Biz İran hakkında veriler edindikçe, yeni gelişmeleri izledikçe yorumlar yapıyor ve analizimizi geliştirmeye, kesinleştirmeye çalışıyoruz. Bunu önümüzdeki sayılarda da sürdüreceğiz. Halliday'ın yazısında, bizim değerlendirmelerimizden farklı yanlar bulunduğunu da belirtelim.

İran tarihinde 1978 yılı, kimsenin inkâr edemeyeceği bir dönüm noktasıdır. 1963 Haziranı'nda Şah'ın orduları büyük can kaybına neden olarak kentsel direnmeyi ezdiğinden beri ilk kez hükümete karşı ülke çapında bir halk direnmesi başlamıştır. 1978'deki ilk ciddi çatışmalardan beri binlerce kişi hayatını yitirmiş, binlercesi yaralanmış ya da tutuklanmıştır. Cemşid Amuzegar ve Cafer Şerif-İmamî kabineleri istifaya zorlanmış ve Eylül ayında sıkıyönetim ilanına, Ekim ayındaysa askerî bir hükümet kurulmasına karşın Şah ile muhalefet arasındaki çatışma son bulacak gibi değildir. Gelişmelerin İran ve ona ekonomik ve stratejik bağları olan İngiltere ve A.B.D. gibi ülkeler için ne gibi sonuçlara yol açacağını hesaplamak imkânsız görünmektedir.

Tüm bunlara karşın, sözü edilen gelişmeler hemen herkesce hayretle karşılandı. Rejimin bazı dikkatli gözlemcileri, petrolün sağladığı refah aralığından gözüken genel huzursuzluğun gittikçe arttığını bilmekteydiler. Bazı kişiler, Şah'ın ekonomik, askerî ve siyasal durumunun öyle iddia ettiği kadar sağlam olmadığını farkındaydı. Resmî iddiaların çoğu şişirmeydi. Fikrini rahatça açılama fırsatı bulan hemen her İranlı, şu ya da bu konuda hoşnutsuzluğunu ifade ediyordu. Üstelik İran, dünyanın başka herhangi bir ülkesinden daha çok, klasik toplumsal devrim işaretinin —yani hızlı toplumsal ve ekonomik gelişmeyle birlikte kemikleşmiş bir siyasal yapı— örneği olmaya adaydı. Tarih, bu tür bir politika uygulamaya çalışan dar görüşlü hükümdarların başına geleni belgelemiştir: 1917 Rusya'sı, 1958 Irak'ı ve 1974 Habesistan'ı, İran'la acımasız benzerliği olan derslerdir. Bu türden gelişmelerin İran'da da ergeç gündeme geleceği görülebiliyordu. Ancak bunun tam olarak ne zaman ve ne süratte olacağını kestiren azdı.

İran'daki gelişmeleri konu alan her analizin merkezi sorunu Şah'a karşı çıkan muhalefettir: Kimdir bunlar ve ne istiyorlar? 1960'ların başından beri her türlü özgün muhalefetin bastırılmış olması, 1978'deyse olayların bu denli hızlı ilerlemesi, İran'daki muhalefet hakkında doğru bir fikir edinmeyi ve özellikle değişik muhalefet gruplarının kitle desteğini değerlendirmeyi güçleştirmektedir. Fakat CIA ve Şah ile yurtdışındaki des-

tekçileri bu sorulara cevap vermekte tez davranmıştır. Haliyle, bu kişilerin öyle son onbeş yıldır çekinmeden yaptıkları gibi Şah'ın halk arasında geniş desteğe sahip olduğunu söylemelerine imkân kalmamıştır. Bundan dolayı bugün değişik bir yol izlemekte ve Muhammet Rıza Pehlevî rejiminin desteklenmesi için iki gerekçe ileri sürmektedirler. Birincisi, muhalefetin temelde gerici, dinci ve bağınaz öğelerden oluştuğudur. Öyle ki, Şah'ın modernleşme çabalarında halkın hazır olmadığı kadar ileri gittiği, öne sürülen gülünç iddialardan biri olmuştur. İkinci gerekçeyse, İran'daki bunalımın uzun vadede Sovyetler Birliği'nin işine geleceğidir. Bazı Batılı muhabirler, Rusların şu ya da bu şekilde İran'daki kitle gösterilerinin «arkasında» olduğunu ima etmekte ve bu görüşü paylaşmayan gözlemciler bile sözde muhtemel Moskova yanlısı bir darbe tehlikesini, kapana kısılmış Şah'ı desteklemek için yeterli bir neden gibi görmektedirler. Her iki gerekçe, muhalefetin yapısı hakkında bir yorum teşkil etmektedir. Bu gerekçelere bir üçüncüsü eklenmektedir genellikle: Şah'ın —muhalefet ona izin verse— içtenlikle İran'ı demokrasiye kavuşturmak istediği. Bu varsayımı yazımızın sonunda tekrar değineceğiz. Şimdilik, muhalefetin hangi güçlerden oluştuğu temel sorusuna dönelim. Önce, bir kitle muhalefetinin neden tam bu sıralar oluştuğunu kısaca açıklayacağız. Bundan sonra, yedi ayrı kategoriye giren muhalefet örgütlerinin genel bir şeması ve buna paralel olarak dinci grupların 'tutucu' niteliklerinin bir analizi yer alacaktır. Sonuç bölümünde ise gelecek aylarda İran'ın önündeki seçenekler ve değişen koşullar çerçevesinde Şah'ın politikasına döneceğiz.

NEDEN ŞİMDİ?

İran'daki siyasal ortamın neden 1978 yılında bu denli hızlı değiştiğini söylemek için henüz çok erken olmakla birlikte, oluşan kitle hareketinin arkasında yatan başlıca öğeleri elimizdeki verilerle ortaya çıkarmak mümkündür. Bunlardan bazıları ekonomik kökenli öbürleri ise ağırlıklı olarak siyasal ve toplumsal kökenlidir.

1. 1970'lerin başından beri İran'ın yararlanmakta olduğu petrol patlaması ülkede birçok değişik-

lik yaratmıştır. İran'ın 30 milyonluk nüfusunun yarısı bugün kenttedir. Sanayide şu anda iki milyondan fazla işçi çalışmakta ve bu sektörün büyüme hızı yılda % 15 olmaktadır. Ülkedeki adam başına ortalama gelir 2000 dolar düzeyini aşmıştır. Ancak bu inkâr edilmez büyüme olgusu beraberinde birçok sorun da getirmiştir. Toprak reformunun sonucu olarak 3.5 milyon köylü ailesinin yarısı şimdi topraksız olup geleneksel çiftçilik haklarından yoksundur. Kente göçmüş milyonlarca emekçi son derece zor koşullar altında barınmaktadır. Tahran'da kiraların 1973 yılından sonra yılda % 100-200 oranında arttığı ve birçok kentli ailenin gelirlerinin % 70'ine yakınına sırf kiraya ayırdıkları tahmin edilmektedir. Gelir eşitsizliği artmıştır. Kentli ve köylü gelirlerinin arasındaki farkın halen 5/1 oranında olup sürekli büyüdüğü ve bu arada da nüfusun % 10'unun, tüketiminin % 40'ını yaptığı bilinmektedir. Dolayısıyla, petrol patlamasının meyvasını almış varlıklı azınlık ile hayat koşulları bir ölçüde düzelmiş olmakla beraber hâlâ güçlük içinde yaşayan ve kendilerini eskisinden daha kötü durumda hisseden fakir azınlık arasında geniş ve açılan bir fark vardır.

2. Petrolün 1973 ve 1975 arasındaki patlama dönemi ardından İran'da yepyeni bir sorunlar dizisi belirmiştir. 1977-78 mali yılında GSMH durgun kalmış, flatların sürekli yükselmesine karşılık gelirler sabit kalmıştır. Kent hayatının yüzeysel parlaklığı, başgösteren kıtlıklar etkisiyle yerini donukluğa bırakmıştır: Yiyecek ve su kıtlıkları, sanayii baltalayan ve soğutma aygıtlarının susması neden olan uzun elektrik kesintileri. Bu gelişmeler emekçi sınıfın umutlarını kırmakla kalmamış, aynı zamanda orta sınıfların da güvenini sarsmış, artan miktarlarda paralarını ülkeden kaçırmalarına yol açmıştır.

3. Petrol patlamasını izleyen yıllar, Şah rejimiyle halk arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. Resmî düzeyde Şah 1975 yılında kendince bir kitle partisi kurmuştur: Rastakiz ya da Millî Selamet Partisi. Beş milyon İranlı —çoğu işi fazla ciddiye almadan— bu partiye kaydolmuştur. Bu arada yüksek petrol gelirleri hükümet ve saray çevrelerinde, herkesin bileceği şekilde ve Şah'ın araklı yolsuzlukla savaş girişimlerine karşın, gittikçe daha yaygın ve bariz yolsuzluklara yol açmıştır. Yarı resmî İran Sorunlarını İnceleme Grubu'nun Temmuz ayında yayınladığı bir incelemede, bugünkü hoşnutsuzluğun başlıca nedenleri arasında sıradan vatandaşların devlet daireleri ve bakanlıklarda gördükleri küçümseyici muamele gösterilmiştir. Tüm bunlar, «Şah ve halkının devrimi» türünden resmî retorikle dış gözlemcilerden bir süre gizlenmişti.

4. Petrol patlaması İran'a çok sayıda yabancı gelmesine yol açmıştır. Bunların en göze çarpan çoğunluğu, büyük bir savaş pilotu eğitim merkezinin bulunduğu İsfahan'da ve Tahran'da toplanan 40.000'i aşkın Amerikalı ve aileleridir. İran'da milliyetçilik her zaman güçlüydü. (Ülke, hiç bir

zaman resmen sömürgeleştirilmemiş olmakla beraber, iki Dünya Savaşı'nda da İngiliz ve Rus ordularının işgaline uğramıştır). Petrol patlamasıyla birlikte ülkeye yabancı uzmanların akın etmesi şüphesiz bu milliyetçiliği daha da körüklemiştir. ABD, İngiltere, Çin ve bir ölçüde de Sovyetler Birliği'nin son aylarda hemen hemen elbirliğiyle Şah'ı desteklemelerinin de bu duyguyu güçlendirdiği kesindir.

5. Bazı ekonomik ve toplumsal alanlarda önemli ilerlemeler kaydedilmesine karşın İran toplumunun içinde birçok değişik grup, 1960'ların başları ve özellikle 1973'ten beri gittikçe artan güçlükler içindedir. Bu grupların çok çeşitli çıkarları, 1978 kitle gösterilerini oluşturmaya katkıda bulunmuştur. 1977 yılında muhalefeti ilk başlatanlar meslekî gruplardı: yazarlar, gazeteciler, avukatlar, profesörler. Bunlar, mesleklerini icra edebilmek için gerekli koşulların sağlanmasını ve bu koşulların kaçınılmaz olarak içerdiği siyasal özgürlüklerin yeniden tesis edilmesini istiyorlardı. Bu meslekî gruplardan sonra, 1977 güzünde, muhalefet yapmaya başlayan grup, öğrenciler oldu. 1978 öncesindeki yılların sözlü muhalefetinin başlıca kaynağı, diğer ülkelerde de olduğu gibi hem genel siyasal koşulları, hem de kendi karşılaştıkları güçlükleri dile getiren öğrenciler olmuştur. Bu özel sorunların merkezi, orta öğretimin yaygınlaştırılmasının üniversitede yarattığı yığılmaydı. İyi bir iş bulmanın önkoşulu bir derece, bir lisans almaktır ama lisansı kazanmak için başvuruların ancak küçük bir kesimi üniversiteye girebilmektedir. 1977 yılında 290.000 adaydan ancak 60.000'i üniversiteye girebilmiştir. Bunun sonucunda, düzenin herhangi bir imkan sağlamadığı, eğitim görmüş ama çaresiz bırakılmış bir gençlik oluşmuştur. Üstelik, üniversiteye girmeyi başaranların karşısına ikinci bir sorun dikilmektedir: Yetersiz eğitim ve yurtlar. Burada da genel siyasal ve özel sorunlar çakışmakta, İran toplumunun kişi üzerindeki baskıları, aksak üniversite düzeni tarafından pekiştirilmektedir. Ocak ve Eylül 1978 ayları arasında yapılan gösterilere katılanların çoğunluğunu kentliler oluşturmaktaydı. Bunların bazıları lise ve üniversite öğrencisi olmakla beraber, birçoğu da değildi. Olmayanlar üç bağıntılı gruba ayrılabilir —mollalar, çarşı esnafı ve kentli yoksullar. Bu yoksullar gösterilerin ana kitlesini oluşturmuş, diğer iki grupsa onları yönetmiştir.

İran halkının % 98'i Şii mezhebindedir. Şiilik 1502'den beri resmî mezhep olup, İran'ın bu özelliği onu güney ve batısındaki Arap devletlerinden ve doğusundaki Afganistan ile Pakistan'dan ayırır. Şii müslümanlar asla Sünniler gibi haldeki yöneticinin aynı zamanda Peygamber'in de halefi olduğu inancını benimsememişlerdir. Ancak Şii müslümanlığın içkin olarak devlete karşı ya da anarşist eğilimli olduğunu söylemek abartma olur. Teolojikman, devlet başkanına itaat etmenin olumlu olduğu da olumsuz olduğu da savunulabilir. Devlet başının mollalarla ilişkisi, pratikte, günün koşullarına bağlıdır. Konuya ilişkin bir önemli

nokta da şudur: Sünnî devletlerde, zekât, müminlerden devlet eliyle alınıp, bu yolla din yetkililerine dağıtılırken, Şii toplumlarında zekât doğrudan mollalara ödenir. Üstelik müslüman ülkelerde Hıristiyanlıktakine benzer bir ruhban sınıfı ve bir hiyerarşi yoktur —dinî önderler her caminin müminleri tarafından seçilir— ve bunun sonucunda da müminler ve mollalar arasında, mollalar ve devlet arasındakinden çok daha yakın bir ilişki vardır — Hıristiyanlık'daki mümin-rahip-devlet ilişkisinin tersine. Aynı şekilde, Hıristiyanlığın daha yapılaşmış kilise düzeninin aksine, Şii önderleri olan müctehit ve ayetullahlar, mollaların şekilsiz kitlesinden çıkmaktadır. Bu düzen, birçok eşitsizliğe neden olduğundan, pek de romantikleştirilmemelidir. Ancak sonuçta şu vardır ki, yakın İran tarihinde görüldüğü gibi, mollalar ve devlet arasında bir ayrılığın oluşmasına ve sürmesine yol açabilir.

Mollaların yakın İran siyasal tarihindeki rollerinde bir tutarlılık yoktur. Ondokuzuncu yüzyılda İngiltere'nin ülke ekonomisi üzerindeki emperyalist etkilerine karşı oluşan direnişte ve 1906-1908 yıllarının Anayasa Devrimi'nde, yani ulusal bağımsızlık ve anayasal devlet kampanyalarında, dinî önderlerin önemli işlevleri olmuştur. 1944 ve 1953 arasında petrolün ulusallaştırılması sorunu bağlamında Ayetullah Kaşhâni ilk başlarda taraftarlarını Musaddık'ın yanına çekmişse de, Musaddık laik-milliyetçi bir tavır alıp, 1953 yılında Şah'ın yetkilerini kısıtlamak için girişimde bulunduğu da bu desteği geri almıştır. Sonraki gelişmeler hatırlanırsa bu olayın ne denli önemli olduğu anlaşılır. Aynı önemde bir başka olay da, gününün Humeynisi —yani en önemli dinî önder— sayılabilecek Kaşhâni'nin Musaddık'a karşı cephe aldığında tüm mollaları birlikte sürüklemeyişidir. Başka bir deyişle, gergin siyasal ortamlarda dinî önderler her zaman tek bir vücut halinde hareket etmemektedirler.

1920'den beri büyüyen ve gelişen monarşik devlet, mollaları belirli bir ölçüde yıpratmıştır. Eskiden, vaaz verdikleri caminin dışında mollaların iki toplumsal faaliyet alanı daha vardı: Hukuk ve eğitim. Bu iki alan artık devlet tarafından kazanılmıştır. 1960'ların başlarında, toprak reformu öncesinde tüm arazilerin % 2'sini kaplayan vakıf arazileri de mollaların elinden alınmıştır. Humeyni'nin sivrildiği 1963 kitle gösterilerinde bir etkin unsurun da, vakıflarla birlikte gelir ve bağımsızlıklarını yitireceklerinden toprak reformuna karşı çıkan mollalar olduğu sanılmaktadır. Ancak önceki olan sorunlar şu ikisiydi: Şah'ın tüm siyasal hayatı denetlemesi ve İran'daki Amerikan askerlerine tanınan ayrıcalıklar. Kadınların oy verme hakkı sorunu da bir ölçüde direniş konusuydu ama Şah'ın öne sürdüğü ölçüde değil. 1963 yılı mollalar için önemli bir siyasal yenilgi sembolü olmakla beraber, toplumsal/ideolojik güçleri temelde hâlâ eskisi gibidir. Herşeyden önce zekât ödeyenlerin sayısında eksilme olmamıştır. Genel kanı, mollaların aldığı zekâtın devletin aldığı ver-

giden daha fazla olduğudur. Örneğin 1976 Ağustosunda Irak'taki kutsal yörelere bir haç düzenlendiğinde Humeyni'yi görmeye gidenlerin götürdüğü hediyelerin değeri yaklaşık 5 milyon sterlindi. Dinî itiyat da, devletin yürüttüğü laikleşme kampanyasına karşın güçlenmiştir. Doğu İran'daki Meşhed bölgesine haç yapanların sayısı 1966-7 arası 332.000 iken, 1976-7 arası 3.5 milyona, yani nüfusun % 10'una çıkmıştır. Tüm ülkede camilerin sayısı yaklaşık 5.400'dür; bunların sadece 1.500'ü Tahran'dadır. Ülkede müminlerin mevlit, kur'an okumak, ya da Muharrem ayında ölen İmam Hüseyin'in şehadetini anmak için toplandıkları çok sayıda kutsal yer vardır. Bu tür kutsal yerlerin sayısı yaklaşık 1.200'dür ve 305'i de Tahran'dadır. Camiler ve kutsal yerler, zekat sayesinde hayatlarını sürdüren hayli kabarık bir din adamı kitlesini ayakta tutmaktadır. Sadece Tahran'da, dinî bayram ve törenleri düzenleme işiyle uğraşanların —ve bunun için de halkla sıkı ilişkiler yürütenlerin— sayısı (bu sayıya mollalar dahil değildir) 5.000'dir. Kur'an kursu görenlerin sayısı da oldukça yüksektir: Tahran civarındaki Kom kentini ziyaret edenlere göre buradaki aylık bütçesi 200.000 sterlini bulan medresede okuyanların sayısı 10-13 bin arasındadır. Tüm bu veriler, devlet dışında ve Şah'ın denetiminden uzak, hatırı sayılır bir dinî örgütlenmenin varlığını kanıtlamakta.

Halkın din saflarında yer almasının temelinde birkaç değişik neden yatar. Bunların başında, son yılların getirdiği köklü değişimler karşısında yoksul halkın tamdığı ve bildiği değer ve kurumlara sarılması vardır: bu olgu, dinî faaliyetin köyde olduğu kadar kente göçenler arasında da güçlü olmasını açıklar. İkinci olarak, din, Polonya Hıristiyanlarında olduğu gibi, devletten bağımsız ve bazen de ona karşı gelen bir kurum olarak algılanır. Halkın devletten ne denli nefret ettiği gözönüne alınırsa, dinî faaliyetin neden arttığı da anlaşılabilir olur. Üçüncü olarak, okumuş kesim arasında İslam reformculuğunun yaygınlaştığı bilinmektedir. Bu akım, 1960'larda özellikle Tahran'ın Hüseyiniye Erşad türbesinde merkezleşmişti. Hareketin o zaman baş sözcüsü olan Dr. Ali Şeriatî, İslam'ın çağdaş koşullara uydurulması ve kadınların siyasal, eğitim ve ev dışında çalışma haklarının savunuculuğunu yapmıştı. Harekete katılan iki Ayetullah, Muntazari ve Talikani, Şeriatî ile birlikte 1960'larda tutuklanmışlardır. Hüseyiniye Erşad türbesi de 1960'ların sonunda SAVAK tarafından mühürlenmiş, Şeriatî'yse 1975'te hapiste gördüğü işkenceler sonucu Londra'da ölmüştür. Şeriatî herhalde bugün İran'da en çok okunan yazardır; kitapları çoğu bayilerde satılmaktadır. Bu tür bir reformcu İslam, öğrenci ve memurlar arasında çok tutulmakla beraber, Humeyni gibi gelecekteki ve tutucu kişilerin simgelediği ve yoksul halkın da dini olan İslam'dan çok ayrı bir akımdır.

Mollaların başlıca destekçileri pazardaki tüccarlardır. Zekatın % 80'ini bu kesim verir; çarşı ve caminin, hem konum, hem de siyaset açısından bir birim oluşturduğu da bilinir. Büyük kentlerde çar-

şı, küçük dükkanlar ve kahvelerden meydana gelen ve ithalat, perakende satış ve tefecilik gibi etkinlikleri elinde tutan bir kompleks oluşturmuştu. Ancak son zamanlarda çarşının durumu yeni ticarî (dağıtım zincirleri) ve malî kuruluşlarca (bankalar) tehdit edilmiştir. Fakat durum ne Şah'ın ne de esnafın inandırılmak istediği kadar ciddidir, zira esnaf pekâlâ yeni koşullara kendini uydurmuş ve verdiği zekatın da kanıtlandığı gibi, artan petrol gelirlerinden nasibini almıştır. İthalatın üçte biri, perakende satışların da hiç değilse üçte ikisi çarşı esnafının elindedir. Tefeciler, ya da mahalli deyimleriyle «sarraf»lar, bankalardan kredi bulamayanlara % 50'ye varan faizlerle borç vermektedir. Esasen esnafı kızdıran başlıca neden, devletin ona empoze etmek istediği denetim olmuştur. Ülke ticaretinin yaklaşık % 40'ının yapıldığı Tahran'da, devlet kendi atadığı ticaret odası yetkilileriyle esnafı denetlemeye çalışmış, 1975 yılında da Tahran Belediyesi Çarşının tam ortasından geçecek sekiz şeritli bir otoyol projesini açıklamıştır. Aynı sıralarda Şah, halkın desteğini kazanmak umuduyla «haksız kazanç karşı» bir kampanya başlatmış, 8.000 tüccar ve esnaf kısa hapis cezalarına çarptırılmış ve 23.000'i de sürülmüştür. Bu beceriksiz ve tahrikçi girişim, Şah'ın akraba ve dost çevresinin karıştığı yolsuzluklar herkesçe bilindiğinden hiç bir yerden sempati toplamamıştır.

Esnaf ile mollaların yakınması son yıllarda böyle gittikçe artarken, ülkenin yeni gelirlerinden aldıkları paylar sayesinde devlete karşı durumları gittikçe güçlenmekteydi. Sokağa dökülmeleri sadece bir zaman ve fırsat sorunuymuştu ve hükümetin aldığı bazı kararlar da bu patlamanın gerçekleşmesine yardımcı oldu. Bu kararlardan biri, İran'da öteden beri kullanılan düzeltilmiş Rumi takvim yerine, İmparator Kirus'un tahta geçtiği yıldan başlayan yeni bir «imparatorluk» takviminin 1975 yılında getirilmesiydi. Diğer bir karar da, D. Hümayun ve diğer bazı din görevlilerini bir Hükümet gazetesinden Humeyni'ye saldırtmak oldu. Gösterilerin patlak vermesine, kesin olmamakla birlikte, Mısır ve Pakistan gibi diğer müslüman ülkelerde gündeme gelen dinî eğilimlerin de payı olabilir (ancak Mısır'da bu tür gelişmelerin batılı uzman ve diplomatlarca takdirle karşılandığını da gözardı edemeyiz).

Esnaf ile mollaların 1978 Ocağı'nda başlayarak devletle açıktan çatışmaya girmeleri, yaşama ve çalışma koşulları dayanılmaz bir hal almış olan yoksul halkın büyük kitlesini de toplumsal muhalefetin içine çekmiştir. Bu olgu —yani kentli yoksullar tabakasının başında bir dinî önder olması— ne İran'a özgüdür, ne de toplumsal direnişin «dinî» kökenli olduğunu gösterir: Peder Gapon'u hatırlamamız yeter. Ayrıca mollalar, rejim 1920'de kuruldu kurulalı ona karşı olmuşlardır; buna karşılık ancak bugün —ve 1963'teki gibi kısa dönemlerde— kitle desteği sağlayabilmişlerdir. Humeyni bile ana sorunların dinî olduğunu savunmamaktadır: bunlar en başta siyasal ve ekonomik sorunlardır — Şah'ın diktatörlüğü ve petrol gelirinin

paylaşımı. Camilerde «yolsuzluğu», «keyfi yönetimi», vb., yeren ateşli vaizler, İran'daki bunalımın temelinde yatan çok belirgin maddî sorunları dile getirmektedir.

6. Hoşnutsuzluğun patlama noktasına gelmesine katkıda bulunan son bir unsur da 1976 sonunda İran'daki siyasal koşullardır. Ülke içinde Şah, gerillaları tümüyle bastırıldığına inanıyor ve düzene sadık eleştirinin bile yokedilmesinin kendi ekonomik ve toplumsal siyasalarını düzeltmeyi ve denetlemeyi imkânsızlaştırdığından dolayı rahatsız oluyordu. Bundan dolayı, aydınların bazı yakınmalarını dile getirmelerine izin vermek, hem mümkün, hem de gerekli bir önlem halini almıştı. Yurt dışında ise Şah sürekli eleştiriyi yağmuruna tutuluyor ve herhalde Carter'ın hazırladığına inandığı insan hakları politikasından da çekiniyordu. İşte bunun için, bazı yazar ve benzeri kişiler daha bir yıl önce tutuklanmalarına neden olacak «açık mektup»lar dolaştırabiliyordu; çığı başlatan protesto hareketi de buydu. Mayıs 1977'de ise, görünüme bakılırsa, siyasal tutuklulara yapılan işkence epey azalmıştı —benzeri nedenlerden olsa gerek. Çığı bir kez sökün ettiğinde de Şah'ın duruma egemen olamayacağı, sürekli baskı ve taviz arasında bocalayacağı meydana çıktı. Halen de durum böyledir.

MUHALEFET GRUPLARI

İran'da hızla değişen siyasal durum içinde yedi ayrı türden muhalefet grubu vardır. Aşağıdaki özetle her ayrı grubun siyasası ve kitlesinin şematik bir tasviri yapılmaya çalışılmıştır. Gruplar şunlardır: dinî önderler, Ulusal Cephe ve diğer orta sınıf siyasal örgütleri, meslekî örgütler, Tudeh Partisi ve yan örgütleri, gerilla grupları, ulusal azınlık grupları ve yurt dışındaki öğrenciler. Bu sınıflamada öznellik yok değildir, ama bugün bu gruplar herkesçe ayırılabilir.

1. Dinî Önderler

Görmüş olduğumuz gibi son gösterilerdeki örgütlenme girdisi çoğunlukla mollalardan gelmedi: Başlıca kentlerde binlerce molla, onların yanında tören düzenleyicileri ve diğer cami görevlileri ve en tepede de Ayetullah'ın kendisi. İran'daki başlıca iki Ayetullah Meşhed'de Şirazi ve Kom'da Şeriat-Medarî'dir. Tahran'da Talikanî ve Muntazari ise yeni haptisten çıkmıştır. Humeyni de, bilindiği gibi, yurt dışındadır. Ne istemektedir bunlar? Demeçlerinin çoğu siyasal ve ekonomik içeriklidir: Siyasal özgürlüğü, özerk kültürel ve fikrî faaliyetin engellenmesi, İran tarım ve sanayiinde düzensizlik. Ayrıca rejimin üst katlarında cereyan eden yolsuzlukları da şiddetle eleştirmektedirler. Belirli bir değişiklik programı önermişlerdir ama 1906 anayasasına uyulmasını istemektedirler. Bu anayasa, ülke işlerini denetleyecek ve seçimle kurulacak bir Meclis öngörmektedir.

nokta da şudur: Sünnî devletlerde, zekât, müminlerden devlet eliyle alınıp, bu yolla din yetkililerine dağıtılırken, Şii toplumlarda zekât doğrudan mollalara ödenir. Üstelik müslüman ülkelerde Hıristiyanlıktakine benzer bir ruhban sınıfı ve bir hiyerarşi yoktur —dinî önderler her caminin müminleri tarafından seçilir— ve bunun sonucunda da müminler ve mollalar arasında, mollalar ve devlet arasındakinden çok daha yakın bir ilişki vardır — Hıristiyanlık'taki mümin-rahip-devlet ilişkisinin tersine. Aynı şekilde, Hıristiyanlığın daha yapılaşmış kilise düzeninin aksine, Şii önderleri olan müctehit ve ayetullahlar, mollaların şekilsiz kitlesinden çıkmaktadır. Bu düzen, birçok eşitsizliğe neden olduğundan, pek de romantikleştirilmemelidir. Ancak sonuçta şu vardır ki, yakın İran tarihinde görüldüğü gibi, mollalar ve devlet arasında bir ayrılığın oluşmasına ve sürmesine ulaşabilir.

Mollaların yakın İran siyasal tarihindeki rollerinde bir tutarlılık yoktur. Ondokuzuncu yüzyılda İngiltere'nin ülke ekonomisi üzerindeki emperyalist etkilerine karşı oluşan direnişte ve 1906-1908 yıllarının Anayasa Devrimi'nde, yani ulusal bağımsızlık ve anayasal devlet kampanyalarında, dinî önderlerin önemli işlevleri olmuştur. 1944 ve 1953 arasında petrolün ulusallaştırılması sorunu bağlamında Ayetullah Kaşani ilk başlarda taraftarlarını Musaddık'ın yanına çekmişse de, Musaddık laik-milliyetçi bir tavır alıp, 1953 yılında Şah'ın yetkilerini kısıtlamak için girişimde bulunduğu da bu desteği geri almıştır. Sonraki gelişmeler hatırlanırsa bu olayın ne denli önemli olduğu anlaşılır. Aynı önemde bir başka olay da, gününün Humeyni'si —yani en önemli dinî önder— sayılabilecek Kaşani'nin Musaddık'a karşı cephe aldığında tüm mollaları birlikte sürükleyemeyişidir. Başka bir deyişle, gergin siyasal ortamlarda dinî önderler her zaman tek bir vücut halinde hareket edememektedirler.

1920'den beri büyüyen ve gelişen monarşik devlet, mollaları belirli bir ölçüde yıpratmıştır. Eskiden, vaaz verdikleri caminin dışında mollaların iki toplumsal faaliyet alanı daha vardı: Hukuk ve eğitim. Bu iki alan artık devlet tarafından kazanılmıştır. 1960'ların başlarında, toprak reformu öncesinde tüm arazilerin % 2'sini kaplayan vakıf arazileri de mollaların elinden alınmıştır. Humeyni'nin sivrildiği 1963 kitle gösterilerinde bir etkin unsurun da, vakıflarla birlikte gelir ve bağımsızlıklarını yitireceklerinden toprak reformuna karşı çıkan mollalar olduğu sanılmaktadır. Ancak önceliği olan sorunlar şu ikisiydi: Şah'ın tüm siyasal hayatı denetlemesi ve İran'daki Amerikan askerlerine tanınan ayrıcalıklar. Kadımların oy verme hakkı sorunu da bir ölçüde direniş konusuydu ama Şah'ın öne sürdüğü ölçüde değil. 1963 yılı mollalar için önemli bir siyasal yenilgi sembolü olmakla beraber, toplumsal/ideolojik güçleri temelinde hâlâ eskisi gibidir. Herşeyden önce zekât ödeyenlerin sayısında eksilme olmuştur. Genel kanı, mollaların aldığı zekâtın devletin aldığı ver-

giden daha fazla olduğudur. Örneğin 1976 Ağustosunda Irak'taki kutsal yörelere bir haç düzenlendiğinde Humeyni'yi görmeye gidenlerin götürdüğü hediyelerin değeri yaklaşık 5 milyon sterlindi. Dinî itiyat da, devletin yürüttüğü laikleşme kampanyasına karşı güçlenmiştir. Doğu İran'daki Meşhed bölgesine haç yapanların sayısı 1966-7 arası 332.000 iken, 1976-7 arası 3,5 milyona, yani nüfusun % 10'una çıkmıştır. Tüm ülkede camilerin sayısı yaklaşık 5.400'dür; bunların sadece 1.500'ü Tahran'dadır. Ülkede müminlerin mevlit, kur'an okumak, ya da Muharrem ayında ölen İmam Hüseyin'in şehadetini anmak için toplandıkları çok sayıda kutsal yer vardır. Bu tür kutsal yerlerin sayısı yaklaşık 1.200'dür ve 305'i de Tahran'dadır. Camiler ve kutsal yerler, zekat sayesinde hayatlarını sürdüren hayli kabarmış bir din adamı kitlesini ayakta tutmaktadır. Sadece Tahran'da, dinî bayram ve törenleri düzenleme işiyle uğraşanların —ve bunun için de halkla sıkı ilişkiler yürütenlerin— sayısı (bu sayıya mollalar dahil değildir) 5.000'dir. Kur'an kursu görenlerin sayısı da oldukça yüksektir: Tahran civarındaki Kom kentini ziyaret edenlere göre buradaki aylık bütçesi 200.000 sterlini bulan medresede okuyanların sayısı 10-13 bin arasındadır. Tüm bu veriler, devlet dışında ve Şah'ın denetiminden uzak, hatırı sayılır bir dinî örgütlenmenin varlığını kanıtlamaktadır.

Halkın din saflarında yer almasının temelinde birkaç değişik neden yatar. Bunların başında, son yılların getirdiği köklü değişimler karşısında yoksul halkın tanıdığı ve bildiği değer ve kurumlara sarılması vardır: bu olgu, dinî faaliyetin köyde olduğu kadar kente göçenler arasında da güçlü olmasını açıklar. İkinci olarak, din, Polonya Hıristiyanlarında olduğu gibi, devletten bağımsız ve bazen de ona karşı gelen bir kurum olarak algılanır. Halkın devletten ne denli nefret ettiği gözönüne alınırsa, dinî faaliyetin neden arttığı da anlaşılabilir olur. Üçüncü olarak, okumuş kesim arasında İslam reformculuğunun yaygınlaştığı bilinmektedir. Bu akım, 1960'larda özellikle Tahran'ın Hüseyiniye Erşad türbesinde merkezleşmişti. Hareketin o zaman baş sözcüsü olan Dr. Ali Şeriatî, İslam'ın çağdaş koşullara uydurulması ve kadımların siyasal, eğitim ve ev dışında çalışma haklarının savunuculuğunu yapmıştı. Harekete katılan iki Ayetullah, Muntazari ve Talikanî, Şeriatî ile birlikte 1960'larda tutuklanmışlardır. Hüseyiniye Erşad türbesi de 1960'ların sonunda SAVAK tarafından mühürlenmiş, Şeriatî'ye 1975'te hapiste gördüğü işkenceler sonucu Londra'da ölmüştür. Şeriatî herhalde bugün İran'da en çok okunan yazardır; kitapları çoğu bayilerde satılmaktadır. Bu tür bir reformcu İslam, öğrenci ve memurlar arasında çok tutulmakla beraber, Humeyni gibi gelenekçi ve tutucu kişilerin singelediği ve yoksul halkın da dinî olan İslam'dan çok ayrı bir akımdır.

Mollaların başlıca destekçileri pazardaki tüccarlardır. Zekatın % 80'ini bu kesim verir; çarşı ve caminin, hem konum, hem de siyaset açısından bir birim oluşturduğu da bilinir. Büyük kentlerde çar-

şı, küçük dükkanlar ve kahvelerden meydana gelen ve ithalat, perakende satış ve tefecilik gibi etkinlikleri elinde tutan bir kompleks oluşturmuştu. Ancak son zamanlarda çarşının durumu yeni ticari (dağıtım zincirleri) ve mali kuruluşlarca (bankalar) tehdit edilmiştir. Fakat durum ne Şah'ın ne de esnafın inandırarak istediği kadar ciddidir, zira esnaf pekâlâ yeni koşullara kendini uydurmuş ve verdiği zekatın da kanıtlandığı gibi, artan petrol gelirlerinden nasibini almıştır. İthalatın üçte biri, perakende satışların da hiç değilse üçte ikisi çarşı esnafının elindedir. Tefeciler, ya da mahalli deyimleriyle «sarraf»lar, bankalardan kredi bulamayanlara % 50'ye varan faizlerle borç vermektedir. Esasen esnafı kızdıran başlıca neden, devletin ona empoze etmek istediği denetim olmuştur. Ülke ticaretinin yaklaşık % 40'ının yapıldığı Tahran'da, devlet kendi atadığı ticaret odası yetkilileriyle esnafı denetlemeye çalışmış, 1975 yılında da Tahran Belediyesi Çarşının tam ortasından geçecek sekiz şeritli bir otoyol projesini açıklamıştır. Aynı sıralarda Şah, halkın desteğini kazanmak umuduyla «haksız kazanç karşı» bir kampanya başlatmış, 8.000 tüccar ve esnaf kısa hapis cezalarına çarptırılmış ve 23.000'i de sürülmüştür. Bu beceriksiz ve tahrikçi girişim, Şah'ın akraba ve dost çevresinin karıştığı yolsuzluklar herkesçe bilindiğinden hiç bir yerden sempati toplamamıştır.

Esnaf ile mollaların yakınması son yıllarda böyle gittikçe artarken, ülkenin yeni gelirlerinden aldıkları paylar sayesinde devlete karşı durumları gittikçe güçlenmekteydi. Sokağa dökülmeleri sadece bir zaman ve fırsat sorunuydu ve hükümetin aldığı bazı kararlar da bu patlamanın gerçekleşmesine yardımcı oldu. Bu kararlardan biri, İran'da öteden beri kullanılan düzeltilmiş Rumî takvim yerine, İmparator Kirus'un tahta geçtiği yıldan başlayan yeni bir «imparatorluk» takviminin 1975 yılında getirilmesiydi. Diğer bir karar da, D. Hümayun ve diğer bazı din görevlilerini bir Hükümet gazetesinden Humeyni'ye saldırtmak oldu. Gösterilerin patlak vermesine, kesin olmamakla birlikte, Mısır ve Pakistan gibi diğer müslüman ülkelerde gündeme gelen dinî eğilimlerin de payı olabilir (ancak Mısır'da bu tür gelişmelerin batılı uzman ve diplomatlarca takdirle karşılandığını da gözardı edemeyiz).

Esnaf ile mollaların 1978 Ocağı'nda başlayarak devletle açıktan çatışmaya gitmeleri, yaşama ve çalışma koşulları dayanılmaz bir hal almış olan yoksul halkın büyük kitlesini de toplumsal muhalefetin içine çekmiştir. Bu olgu —yani kentli yoksullar tabakasının başında bir dinî önder olması— ne İran'a özgüdür, ne de toplumsal direnişin «dinî» kökenli olduğunu gösterir: Peder Gapon'u hatırlamamız yeter. Ayrıca mollalar, rejim 1920'de kuruldu kurulalı ona karşı olmuşlardır; buna karşılık ancak bugün —ve 1963'teki gibi kısa dönemlerde— kitle desteği sağlayabilmişlerdir. Humeyni bile ana sorunların dinî olduğunu savunmamaktadır: bunlar en başta siyasal ve ekonomik sorunlardır— Şah'ın diktatörlüğü ve petrol gelirinin

paylaşımı. Camilerde «yolsuzluğu», «keyfi yönetimi», vb., yeren ateşli vaizler, İran'daki bunalımın temelinde yatan çok belirgin maddî sorunları dile getirmektedir.

6. Hoşnutsuzluğun patlama noktasına gelmesine katkıda bulunan son bir unsur da 1976 sonunda İran'daki siyasal koşullardır. Ülke içinde Şah, gerillaları tümüyle bastırıldığına inanıyor ve düzene sadık eleştirinin bile yokedilmesinin kendi ekonomik ve toplumsal siyasalarını düzeltmeyi ve denetlemeyi imkânsızlaştırdığından dolayı rahatsız oluyordu. Bundan dolayı, aydınların bazı yakınmalarını dile getirmelerine izin vermek, hem mümkün, hem de gerekli bir önlem halini almıştı. Yurt dışında ise Şah sürekli eleştiri yağmuruna tutuluyor ve herhalde Carter'ın hazırladığına inandığı insan hakları politikasından da çekiniyordu. İşte bunun için, bazı yazar ve benzeri kişiler daha bir yıl önce tutuklanmalarına neden olacak «açık mektup»lar dolaştırabiliyordu; çığı başlatan protesto hareketi de buydu. Mayıs 1977'de ise, görünüşe bakılırsa, siyasal tutuklulara yapılan işkence «pey azalmıştı —benzeri nedenlerden olsa gerek. Çığı bir kez sökün ettiğinde de Şah'ın duruma egemen olamayacağı, sürekli baskı ve taviz arasında boçalayacağı meydana çıktı. Halen de durum böyledir.

MUHALEFET GRUPLARI

İran'da hızla değişen siyasal durum içinde yedi ayrı türden muhalefet grubu vardır. Aşağıdaki özetle her ayrı grubun siyasası ve kitlesinin şematik bir tasviri yapılmaya çalışılmıştır. Gruplar şunlardır: dinî önderler, Ulusal Cephe ve diğer orta sınıf siyasal örgütleri, meslekî örgütler, Tudeh Partisi ve yan örgütleri, gerilla grupları, ulusal azınlık grupları ve yurt dışındaki öğrenciler. Bu sınıflamada öznellik yok değildir, ama bugün bu gruplar herkesçe ayırdedilebilir.

1. Dinî Önderler

Görmüş olduğumuz gibi son gösterilerdeki örgütlenme girdisi çoğunlukla mollalardan gelmedi: Başlıca kentlerde binlerce molla, onların yanında tören düzenleyicileri ve diğer cami görevlileri ve en tepede de Ayetullah'ın kendisi. İran'daki başlıca iki Ayetullah Meşhed'de Şirazi ve Kom'da Şeriat-Medari'dir. Tahran'da Talikanî ve Muntazari ise yeni hapisten çıkmıştır. Humeyni de, bilindiği gibi, yurt dışındadır. Ne istemektedir bunlar? Demeçlerinin çoğu siyasal ve ekonomik içeriklidir: Siyasal özgürlüksüzlük, özerk kültürel ve fikrî faaliyetin engellenmesi, İran tarım ve sanayiinde düzensizlik. Ayrıca rejimin üst katlarında cereyan eden yolsuzlukları da şiddetle eleştirmektedirler. Belirli bir değişiklik programı önermişlerdir ama 1906 anayasasına uyulmasını istemektedirler. Bu anayasa, ülke işlerini denetleyecek ve seçimle kurulacak bir Meclis öngörmektedir.

Buraya kadar ne istediklerini anlamak zor değil. Ancak demeçlerinde çelişkiler ve karanlık noktalar vardır. Baş çelişki Şah'ın durumunu ilgilendirmektedir: Humeyni Şah'ın gitmesi için direktmekte, diğerleri ise —Şeriat-Medari dahil— böyle bir koşul öne sürmemektedir. Ancak İran'da hakim olan atmosferde kimse Humeyni'nin bu kesin tutumuna (Cihadına) açıktan karşı çıkamayacaktır. Ayrıca, mollaların programlarında ve özellikle bu programın sokağa yapılan yorumunda, karanlık noktalar vardır; Şah ve yandaşların göstericilere «gerici» damgasını vurmakta haklı çıkarana da bunlardır. Programda hiç bir tutuculuk belirtisi olmayan bir konu toprak reformudur: Bu ölü bir konudur, zira toprak sahipleri doyurucu bir tazminat almış olup topraklarını geri istemektedirler. Humeyni, toprak reformunu iptal etmek istediği yolundaki iddiaları reddetmiştir. Ancak çok daha önemli ve tartışmalı sorunlar, müslüman olmayan azınlıklar sorunu ile kadın sorudur.

Humeyni ve Şeriat-Medari'nin kadın konusundaki tutumları görünüşte açıktır. «İslam hiç bir zaman kadınların özgürlüğüne karşı olmamıştır. İslam, kadınların nesne işlemi görmesine karşı çıkmış ve onlara onurlarını geri vermiştir. Kadınlar erkeklere eşit ve kaderleriyle davranışlarını belirlemede özgürdür. Bu rejim erkeklerin olduğu gibi kadınların da özgürlüğünü yoketmiştir. Biz kadınları onları tehdit eden yozlaşmadan kurtarmak istiyoruz». İşte Humeyni bunu söylüyor. Şeriat-Medari de şöyle demiştir: «Biz, kadın ve erkeklere, İslam yasaları ve İran anayasası çerçevesinde özgürlük vermek istiyoruz». Ancak bu kendi başına yeterli değildir. İlk, İslam'ın kadınları erkeklerle eşit tuttuğu, dinî teoride olduğu kadar pratikte de, açıkça yanlıştır. İslam'da böyle bir eşitlik yoktur ve müslüman toplumların tarihi ve günümüzdeki müslüman ülkeleri bunun en belirgin kanıtıdır. İkincisi, bu yılki gösterilerde bazı gruplar «hicap»ın, yani bir tür çarşafın yeniden zorunlu kılınmasını istemiştir. Bu tür istekler de son aylarda gittikçe artmıştır. Üçüncü olarak, Şah'ın bu yaz dinî duyguları yatıştırmak için verdiği tavizlerden biri Kadın İşleri Bakanlığı'nın lağvedilmesi olmuştur —ki bu da bir ilerici gösterge olmasa gerek.

Diğer yandan, durum mollalara muhalif olanların öne sürdüğünden çok daha karmaşıktır. Herşeyden önce, İranlı kadınlar Şah'tan hiç bir özgürlük alamamıştır: Şah, kadınların erkeklere göre aşağı olduklarını açıkça belirtmiştir ve kadınlar gene nüfusun ezilen kesimini teşkil etmeye devam etmektedir. Evlerinin dışında çalışanların çoğu en düşük ücretli işlerde çalışırlar, örneğin tarımda ya da halı tezgâhlarında: Bu ikinci iş kolunda ücretler, 20 yıllık emekçiler için günde 2 sterline dek düşebilir. İkinci olarak, bu yılki gösterilerin ayırdedici özelliği, İran tarihinde ilk kez binlerce kadının katılımıdır. Bunların bazıları çarşafı, bazıları da çarşafsız gelmiştir. Bu kadınların kendi sömürülerini sürdürmek için gösteri ya-

pan bir sürü aptal olduğunu mu düşünmeliyiz? Oysa kadınların bazı gösterilerde, geleneksel pasifliklerinden sıyrılıp öncü bir tavır aldıklarını gösteren birçok kanıt vardır: Orduyu halkın yanına çekmek konusunda özellikle kadınlar önyak olmuşlardır. Ayrıca tüm müslümanların kadınlarla karşı tavırlarının aynı olduğu da söylenemez: Şeriat'i tutan öğrenci ve aydınlar mutlaka Humeyni'nin gelenekçi görüşlerini paylaşmıyorlardır. Humeyni'nin kadınlar konusundaki tutucu görüşleri, onun fikir dünyasının dar çerçevesi içinde şaşırıcı olmadığı gibi birçok İranlı da onunla aynı fikirde değildir. İslam'ın kadınlar üzerindeki geleneksel kısıtlamalarının yeniden kurulmasının muhalefetin temel bir tezi olduğunu savunmak, çarpıtmadır.

Humeyni'nin geleneksel İslamî görüşlerinin ön plana çıktığı ve halkın yoksul kesimlerinde de yankılandığı ikinci bir alan ise, dinî azınlıklara karşı alınan tavidir: Bu özellikle ondokuzuncu yüzyılda müslümanlıktan kopmuş olan Bahai mezhebinin üyeleri için sözkonusudur. Bahai düşmanlığı özellikle petrol gelirlerinden aldıkları paylarla zenginleşmiş Bahai işadamları ve sermaye sahiplerine yönelmekte ve en büyük hissedarı geçen yıla dek bir Bahai olan Saderat Bankası'nı hedef alan saldırılar düzenlenmektedir. Eski Başbakan Hüveydâ, eski Tarım Bakanı Ruhanî ve İran Hava Yolları eski başkanı Kademî gizli Bahai olmakla suçlanmıştır. Bu derin önyargı bir tür İran'a özgü Yahudi düşmanlığıdır: Bu düşmanlık zengin Bahai'lere yöneldiğinde de, Bebel'in deyişiyle, «şaşkınların sosyalizmi» olmaktadır. Ancak İran'daki Yahudi topluluğu da, daha az bir ölçüde, bu tür bir düşmanlığın hedefi olmuştur ve Humeyni'nin Filistin Kurtuluş Hareketi'nin desteklemesinin üçüncü dünya kurtuluş hareketlerine olan sempatisinden değil, İslamî duygularından ileri geldiği bilinmektedir. Humeyni Filistin sorunu hakkında açıkça dinî terimlerle —yani bir Müslüman-Yahudi savaşı olarak— söz etmiş ve bu konuda bu derin militan olmasına karşın, taraftarlarına Güney Afrika'ya ya da 1975 öncesinde Güney Vietnam'a petrol göndermemek için petrol kuyularını kapatmaları için çağrıda bulunmamıştır. İran'daki gibi örgütsüz bir halk hareketinde bu tür çirkin duyguların su yüzüne çıkmasını bir ölçüde olağan karşılamak gerekir ama bunları sessizce geçiştirmek de saflık olur.

Humeyni'nin politikasında çok önemli bir başka nokta ise sola karşı tavidir. Humeyni, yandaşlarının Marksistler ve diğer militan sol gruplarla işbirliği yapmalarını, bunların din düşmanı olduğu gerekçesiyle, açıkça yasaklamıştır. Ancak aynı zamanda bu partilerin İran'da siyasal etkinlikte bulunabilmesinin kendince doğru olduğunu da söylemiştir: 1931'de onaylanan «anti-kolektivist» bir yasa yüzünden komünist örgütler legal çalışma yapamamaktadır. Şunu da eklemek gerekir ki, genel olarak muhalefetin ve özel olarak da öğrenci hareketinin derininde, Humeyni'yi destekleyenlerin daha laik veya sosyalist bir yolu seçenler ara-

sında çok yaygın ayrılıklar vardır. Bu gruplar, Humeyni'nin kadın hakları ve dinî azınlıklar konusundaki tutucu politikasına karşı çıkmakta ve gelecekte de karşı çıkacakları anlaşılmaktadır.

2. Ulusal Cephe ve Benzeri Partiler

Ulusal Cephe ilk olarak 16. Meclis'te kurulmuş, 1945 yılında seçilmiş ve dört partinin parlamento temsilcilerinden oluşmuştu: Bunların ikisi, İran Partisi ve Pan-İrancı Parti, daha ziyade orta sınıf partileri, diğer ikisiyse, Zahmetkeşan (Emekçiler) Partisi ve Mücahidin-i İslam Partisi, daha çok gelenekçi ve çarşı esnafı partileridir. İlk önderi Dr. Muhammed Musaddık olan Cephe, petrolü devletleştiren 1951-53 hükümetinin çekirdeğini oluşturmuştur. 1953 sonrasında Cephe dağılmış, ancak 1960-63 arasındaki görece özgür ortamda tekrar canlanmış ve 36 kişilik bir Konsey seçilmiştir. Konsey'de yer alanlar arasında şimdiki muhalefette önemli konumları olan Kerim Sencabî ve Derviş Foruhar da vardır. Cephe'nin dışında ama onunla ilişkili bir başka grup da Mehdi Bezirgan'ın İran Kurtuluş Hareketi'ydî. 1963 sonrasında tüm bu gruplar yeraltına gitmiş ve görünür hiç bir çalışmaları olmamıştır.

Şimdiki Ulusal Cephe üç partiden kuruludur: İran Partisi, İran Milliyetçi Partisi ve İran Milliyetçiler Derneği. Cephenin genel sekreteri Sencabî'dir. 1904 doğumlu Sencabî, anayasa devrimi sırasında üne kavuşmuş bir politikacı olan Serdar Nasır Sencabî'nin oğludur. Sorbon'da hukuk doktorası yapmış olan Sencabî harpte İngilizler tarafından tutuklanmıştır ve İran Partisi'nin kurucularındandır. Petrol krizi sırasında Lahey Uluslararası Divanı'nda İran temsilcisi olmuş ve 1953'ten bu yana birkaç kez tutuklanmıştır. İran Milliyetçi Partisi başkanı Derviş Foruhar ise 1970'te Şah'ın İran'ın Bahreyn üzerindeki iddialarına son verme kararını protesto ettiği için tutuklanmıştır. 1931 doğumlu olup avukattır. Yeni yeni legale çıkan Bezirgan ise öbür Cephe politikacılarından çok daha dinci bir kişidir. Sorbon'da termodinamik okumuş 1905 doğumlu Bezirgan, Musaddık devrinde ulusal petrol şirketinin başkanıydı. Ayrıca Tahran Üniversitesi'nde bilim okutmuştur. İslamiyet hakkında aralarında abdest hakkında da bir eser bulunan çeşitli eserler vermiştir.

Ulusal Cephe şu ana dek hükümetle herhangi bir koalisyonla girmeyi reddetmiş ve oniki maddelik bir program yayımlamıştır. Bu programdaki istekler şunlardır:

- I) SAVAK'ın dağıtılması,
- II) Askerî mahkemelerin sivil davalara bakma yetkilerinin kaldırılması,
- III) Yargının bağımsızlığı,
- IV) Hangi görüşten olursa olsun tüm siyasal tutukluların salıverilmesi,
- V) Tüm yurt içi ve yurt dışı sürgün mahkumlarının cezalarının kaldırılması,
- VI) Ülkeden atılanlara dönüş izni verilmesi,
- VII) Düşünce, yayın ve toplanma özgürlüğü,

VIII) Tüm siyasal parti ve kuruluşların özgürce çalışabilmesi,

IX) Gazete ve öbür yayınlara ilişkin yasakların kaldırılması,

X) Sendikalaşma özgürlüğü, devlet sendika ve odalarının kapatılması,

XI) Savunmasız halka yapılan saldırıların sorumlularının, mevkileri ne olursa olsun derhal yargılanması ve ağır şekilde cezalandırılması,

XII) Askerî yargının kurbanlarına yasal ve siyasal tüm haklarının iadesi.

Le Monde gazetesinde yayınlanan bir söyleşide (1 Kasım 1978) Sencabî Cephe'nin «Demokratik, milliyetçi ve sosyalist» bir hükümet istediğini ve halkın çoğunluğunun benimsediği İslamî inançlara saygı göstereceğini ısrarla savunmuştur. Cephe demecilerinde «sosyalist» kelimesinin görülmesi yeni bir gelişmedir, zira Musaddık kendi programında bile açıkça sosyalizmi savunmamıştır.

Cephe ne derece etkilidir? Cepheciler 5.000'e kadar üyeleri olduğunu savunmuşlardır, ancak bu doğru olsa bile Cephe'nin başlıca desteğinin Tahran'daki okumuş tabaka arasından geldiği en akla yakın ihtimaldir. Cephe'nin hiç bir zaman tam anlamıyla bir siyasal örgütü olmamış ve Cephe önderleri de sokaktaki göstericiler üzerinde, bırakın belirleme gücünü, herhangi bir etkilerinin bile olmadığını açıkça itiraf etmektedirler. Halktan kopuklukları o derecedir ki bazı İranlılar Sencabî'nin Kasım ayında tutuklanmasını, onu sonradan uzlaşılabilir bir muhalefet lideri olarak yüceltme için düzenlenmiş bir manevra olarak görebilmektedir. Bu büyük olasılıkla haksız bir suçlamadır ama Cephe'nin çıkmazını ifade ettiği açıktır.

Cephe geçen yılın sonunda yeniden doğuşunu ilan ettiği sıralar bir düzinenin üstünde yeni siyasal örgüt oluştu, zira Ağustos ayında Şah ertesini yıl genel seçimlerin yapılacağını söylemiş ve komünistlerle gerillalar haricinde tüm partilerin serbestçe çalışabileceklerini ilan etmişti. Bu partilerin bazıları 1941-53 ve 1960-63 devresindeki partilerden türemiş, çoğu tek bir önder ya da bir önderler grubu çevresinde kümelenmiş ufak topluluklardan ibaretti. Başlarında günümüzdeki Ahvaz kentinden bir milyoner olan Muhsin Pezeşpur'un bulunduğu bir grup, 1960'ların başlarında etkin olmuş ancak sonra resmî Rastakiz partisiyle kaynaşmış bir sağ parti olan «Pan-İrancılar»ın adını almıştır. Bu partinin 1940'larda Ulusal Cephe'ye katılan Pan-İrancılar'la bir ilgisi yoktur. Pezeşpur'un siyasası belirsizdir, zira bugüne dek, toplu katliamlar ve yolsuzluklar için hükümete yönelttiği genel eleştiriler ve İran'ın İçişlerine «karıştığı» için İngiliz Dışişleri Bakanı Owen'i kınaması dışında bir faaliyeti görülmemiştir. Rastakiz Partisi'nden ayrılanların biri de, kuzeydeki sanayi kenti Tebriz'in milletvekili Ahmed Beni Ahmed'dir. Bu oportünist siyasinin Tebriz'deki imar yolsuzluklarıyla savaşıyor büyük bir sempati kazandığı söylenmektedir. Kendi söylediklerine bakılırsa, barışçı Gandi'ye hayran ve Aneurin Bevan ya da

Birikim 48/16

Buraya kadar ne istediklerini anlamak zor değil. Ancak demecilerinde çelişkiler ve karanlık noktalar vardır. Baş çelişki Şah'ın durumunu ilgilen-dirmektedir: Humeyni Şah'ın gitmesi için diretmekte, diğerleriye —Şariat-Medarı dahil— böyle bir koşul öne sürmemektedir. Ancak İran'da hakim olan atmosferde kimse Humeyni'nin bu kesin tutumuna (Cihadına) açıktan karşı çıkamayacaktır. Ayrıca, mollaların programlarında ve özellikle bu programın sokakta yapılan yorumunda, karanlık noktalar vardır; Şah ve yandaşlarını göstericilere «gerici» damgasını vurmakta haklı çıkarılan da bunlardır. Programda hiç bir tutuculuk belirtisi olmayan bir konu toprak reformudur: Bu ölü bir konudur, zira toprak sahipleri doyurucu bir tazminat almış olup topraklarını geri istememektedirler. Humeyni, toprak reformunu iptal etmek istediği yolundaki iddiaları reddetmiştir. Ancak çok daha önemli ve tartışmalı sorunlar, müslüman olmayan azınlıklar sorunu ile kadın sorudur.

Humeyni ve Şariat-Medarı'nın kadın konusundaki tutumları görünüşte açıktır. «İslam hiç bir zaman kadınların özgürlüğüne karşı olmamıştır. İslam, kadınların nesne işleme görmesine karşı çıkmış ve onlara onurlarını geri vermiştir. Kadınlar erkeklere eşit ve kaderleriyle davranışlarını belirlemede özgürdür. Bu rejim erkeklerin olduğu gibi kadınların da özgürlüğünü yoketmiştir. Biz kadınları onları tehdit eden yollaştırmadan kurtarmak istiyoruz. İşte Humeyni bunu söylüyor. Şariat-Medarı de şöyle demiştir: «Biz, kadın ve erkeklere, İslam yasaları ve İran anayasası çerçevesinde özgürlük vermek istiyoruz». Ancak bu kendi başına yeterli değildir. İlk, İslam'ın kadınları erkeklerle eşit tuttuğu, dinî teoride olduğu kadar pratikte de, açıkça yanlıştır. İslam'da böyle bir eşitlik yoktur ve müslüman toplumların tarihi ve günümüzdeki müslüman ülkeleri bunun en belirgin kanıtıdır. İkincisi, bu yılki gösterilerde bazı gruplar «hicap»ın, yani bir tür çarşafın yeniden zorunlu kılınmasını istemiştir. Bu tür istekler de son aylarda gittikçe artmıştır. Üçüncü olarak, Şah'ın bu yaz dinî duygularını yatıştırmak için verdiği tavizlerden biri Kadın İşleri Bakanlığı'nın lağvedilmesi olmuştur —ki bu da bir ilerilik göstergesi olmasa gerek.

Diğer yandan, durum mollalara muhalif olanların öne sürdüğünden çok daha karmaşıktır. Herşeyden önce, İranlı kadınlar Şah'tan hiç bir özgürlük alamamıştır: Şah, kadınların erkeklere göre aşağı olduklarını açıkça belirtmiştir ve kadınlar gene nüfusun ezilen kesimini teşkil etmeye devam etmektedir. Evlerinin dışında çalışanların çoğu en düşük ücretli işlerde çalışırlar, örneğin tarımda ya da halı tezgâhlarında: Bu ikinci iş kolunda ücretler, 20 yıllık emekçiler için günde 2 sterline dek düşebilir. İkinci olarak, bu yılki gösterilerin ayırdedici özelliği, İran tarihinde ilk kez binlerce kadının katılımıdır. Bunların bazıları çarşafı, bazıları da çarşafsız gelmiştir. Bu kadınların kendi sömürülerini sürdürmek için gösteri ya-

pan bir sürü aptal olduğunu mu düşünmeliyiz? Oysa kadınların bazı gösterilerde, geleneksel pasifliklerinden sıyrılıp öncü bir tavır aldıklarını gösteren birçok kanıt vardır: Orduyu halkın yanına çekmek konusunda özellikle kadınlar önyak olmuşlardır. Ayrıca tüm müslümanların kadınlara karşı tavırlarının aynı olduğu da söylenemez: Şeriat'i tutan öğrenci ve aydınlar mutlaka Humeyni'nin gelenekçi görüşlerini paylaşmıyorlardır. Humeyni'nin kadınlar konusundaki tutucu görüşleri, onun fikir dünyasının dar çerçevesi içinde şartırcı olmadığı gibi birçok İranlı da onunla aynı fikirde değildir. İslam'ın kadınlar üzerindeki geleneksel kısıtlamalarının yeniden kurulmasının muhalefetin temel bir tezi olduğunu savunmak, çarpıtmadır.

Humeyni'nin geleneksel İslamî görüşlerinin ön plana çıktığı ve halkın yoksul kesimlerinde de yankılandığı ikinci bir alan ise, dinî azınlıklara karşı alınan tavidir: Bu özellikle ondokuzuncu yüzyılda müslümanlıktan kopmuş olan Bahai mezhebinin üyeleri için sözkonusudur. Bahai düşmanlığı özellikle petrol gelirlerinden aldıkları paylarla zenginleşmiş Bahai işadamları ve sermaye sahiplerine yönelmekte ve en büyük hissedarı geçen yılda dek bir Bahai olan Saderat Bankası'nı hedef alan saldırılar düzenlenmektedir. Eski Başbakan Hüveydâ, eski Tarım Bakanı Ruhanî ve İran Hava Yolları eski başkanı Kademî gizli Bahai olmakla suçlanmıştır. Bu derin önyargı bir tür İran'a özgü Yahudi düşmanlığıdır: Bu düşmanlık zengin Bahai'lere yöneldiğinde de, Bebel'in deyişle, «şaşkınların sosyalizmi» olmaktadır. Ancak İran'daki Yahudi topluluğu da, daha az bir ölçüde, bu tür bir düşmanlığın hedefi olmuştur ve Humeyni'nin Filistin Kurtuluş Hareketi'nin desteklemesinin üçüncü dünya kurtuluş hareketlerine olan sempatisinden değil, İslamî duygularından ileri geldiği bilinmektedir. Humeyni Filistin sorunu hakkında açıkça dinî terimlerle —yani bir Müslüman-Yahudi savaşı olarak— söz etmiş ve bu konuda bu denli militan olmasına karşın, taraftarlarına Güney Afrika'ya ya da 1975 öncesinde Güney Vietnam'a petrol göndermemek için petrol kuyularını kapatmaları için çağrıda bulunmamıştır. İran'daki gibi örgütsüz bir halk hareketinde bu tür çirkin duyguların su yüzüne çıkmasını bir ölçüde olağan karşılamak gerekir ama bunları sessizce geçiştirmek de saflık olur.

Humeyni'nin politikasında çok önemli bir başka nokta ise sola karşı tavidir. Humeyni, yandaşlarının Marksistler ve diğer militan sol gruplarla işbirliği yapmalarını, bunların din düşmanı olduğu gerekçesiyle, açıkça yasaklamıştır. Ancak aynı zamanda bu partilerin İran'da siyasal etkinlikte bulunabilmesinin kendince doğru olduğunu da söylemiştir: 1931'de onaylanan «anti-kolektivist» bir yasa yüzünden komünist örgütler legal çalışma yapamamaktadır. Şunu da eklemek gerekir ki, genel olarak muhalefetin ve özel olarak da öğrenci hareketinin derininde, Humeyni'yi destekleyenlerle daha laik veya sosyalist bir yolu seçenler ara-

Birikim 48/15

sında çok yaygın ayrılıklar vardır. Bu gruplar, Humeyni'nin kadın hakları ve dinî azınlıklar konusundaki tutucu politikasına karşı çıkmakta ve gelecekte de karşı çıkacakları anlaşılmaktadır.

2. Ulusal Cephe ve Benzeri Partiler

Ulusal Cephe ilk olarak 16. Meclis'te kurulmuş, 1945 yılında seçilmiş ve dört partinin parlamento temsilcilerinden oluşmuştu: Bunların ikisi, İran Partisi ve Pan-İrancı Parti, daha ziyade orta sınıf partileri, diğer ikisiyse, Zahmetkeşan (Emekçiler) Partisi ve Mücahidin-i İslam Partisi, daha çok gelenekçi ve çarşı esnafı partileridir. İlk önderi Dr. Muhammed Musaddık olan Cephe, petrolü devletleştiren 1951-53 hükümetinin çekirdeğini oluşturmuştur. 1953 sonrasında Cephe dağılmış, ancak 1960-63 arasındaki görece özgür ortamda tekrar canlanmış ve 36 kişilik bir Konsey seçilmiştir. Konsey'de yer alanlar arasında şimdiki muhalefette önemli konumları olan Kerim Sencabi ve Derviş Foruhar da vardır. Cephe'nin dışında ama onunla ilişkili bir başka grup da Mehdi Bezirgan'ın İran Kurtuluş Hareketi'ydi. 1963 sonrasında tüm bu gruplar yeraltına gitmiş ve görünür hiç bir çalışmaları olmamıştır.

Şimdiki Ulusal Cephe üç partiden kuruludur: İran Partisi, İran Milliyetçi Partisi ve İran Milliyetçiler Derneği. Cephenin genel sekreteri Sencabi'dir. 1904 doğumlu Sencabi, anayasa devrimi sırasında üne kavuşmuş bir politikacı olan Serdar Nasır Sencabi'nin oğludur. Sorbon'da hukuk doktorası yapmış olan Sencabi harpte İngilizler tarafından tutuklanmıştır ve İran Partisi'nin kurucularındandır. Petrol krizi sırasında Lahey Uluslararası Divanı'nda İran temsilcisi olmuş ve 1953'ten bu yana birkaç kez tutuklanmıştır. İran Milliyetçi Partisi başkanı Derviş Foruhar ise 1970'te Şah'ın İran'ın Bahreyn üzerindeki iddialarına son verme kararını protesto ettiği için tutuklanmıştır. 1931 doğumlu olup avukattır. Yeni yeni legale çıkan Bezirgan ise öbür Cephe politikacılarından çok daha dinci bir kişidir. Sorbon'da termodinamik okumuş 1905 doğumlu Bezirgan, Musaddık devrinde ulusal petrol şirketinin başkanıydı. Ayrıca Tahran Üniversitesi'nde bilim okutmuştur. İslamiyet hakkında aralarında abdest hakkında da bir eser bulunan çeşitli eserler vermiştir.

Ulusal Cephe şu ana dek hükümetle herhangi bir koalisyona girmeyi reddetmiş ve oniki maddelik bir program yayımlamıştır. Bu programdaki istekler şunlardır:

- I) SAVAK'ın dağıtılması,
- II) Askerî mahkemelerin sivil davalara bakma yetkilerinin kaldırılması,
- III) Yargının bağımsızlığı,
- IV) Hangi görüşten olursa olsun tüm siyasal tutukluların salıverilmesi,
- V) Tüm yurt içi ve yurt dışı sürgün mahkumlarının cezalarının kaldırılması,
- VI) Ülkeden atılanlara dönüş izni verilmesi,
- VII) Düşünce, yayın ve toplanma özgürlüğü,

VIII) Tüm siyasal parti ve kuruluşların özgürce çalışabilmesi,

IX) Gazete ve öbür yayınlara ilişkin yasakların kaldırılması,

X) Sendikalaşma özgürlüğü, devlet sendika ve odalarının kapatılması,

XI) Savunmasız halka yapılan saldırıların sorumlularının, mevkileri ne olursa olsun derhal yargılanması ve ağır şekilde cezalandırılması,

XII) Askerî yargının kurbanlarına yasal ve siyasal tüm haklarının iadesi.

Le Monde gazetesinde yayınlanan bir söyleşide (1 Kasım 1978) Sencabi Cephe'nin «Demokratik, milliyetçi ve sosyalist» bir hükümet istediğini ve halkın çoğunluğunun benimsediği İslamî inançlara saygı göstereceğini ısrarla savunmuştur. Cephe demecilerinde «sosyalist» kelimesinin görülmesi yeni bir gelişmedir, zira Musaddık kendi programında bile açıkça sosyalizmi savunmamıştır.

Cephe ne derece etkilidir? Cepheciler 5.000'e kadar üyeleri olduğunu savunmuşlardır, ancak bu doğru olsa bile Cephe'nin başlıca desteğinin Tahran'daki okumuş tabaka arasından geldiği en akla yakın ihtimaldir. Cephe'nin hiç bir zaman tam anlamıyla bir siyasal örgütü olmamış ve Cephe önderleri de sokaktaki göstericiler üzerinde, bırakın belirleme gücünü, herhangi bir etkilerinin bile olmadığını açıkça itiraf etmektedirler. Halktan kopuklukları o derecedir ki bazı İranlılar Sencabi'nin kasım ayında tutuklanmasını, onu sonradan uzlaşılabilir bir muhalefet lideri olarak yüceltmek için düzenlenmiş bir manevra olarak görebilmektedir. Bu büyük olasılıkla haksız bir suçlamadır ama Cephe'nin çıkmazını ifade ettiği açıtsından yerindedir.

Cephe geçen yılın sonunda yeniden doğuşunu ilan ettiği sıralar bir düzinenin üstünde yeni siyasal örgüt oluştu, zira Ağustos ayında Şah ertesi yıl genel seçimlerin yapılacağını söylemiş ve komünistlerle gerillalar haricinde tüm partilerin serbestçe çalışabileceklerini ilan etmişti. Bu partilerin bazıları 1941-53 ve 1960-63 devresindeki partilerden türeme, çoğu tek bir önder ya da bir önderler grubu çevresinde kümelenmiş ufak topluluklardan ibaretti. Başlarında güneydeki Ahvaz kentinden bir milyoner olan Muhsin Pezeşpur'un bulunduğu bir grup, 1960'ların başlarında etkin olmuş ancak sonra resmî Rastakiz partisiyle kaynaşmış bir sağ parti olan «Pan-İrancılar»ın adını almıştır: Bu partinin 1940'larda Ulusal Cephe'ye katılan Pan-İrancılar'la bir ilgisi yoktur. Pezeşpur'un siyasası belirsizdir, zira bugüne dek, toplu katliamlar ve yolsuzluklar için hükümete yönelttiği genel eleştiriler ve İran'ın İçişlerine «karıştığı» için İngiliz Dışişleri Bakanı Owen'i kınaması dışında bir faaliyeti görülmemiştir. Rastakiz Partisi'nden ayrılanların biri de, kuzeydeki sanayi kenti Tebriz'in milletvekili Ahmed Beni Ahmed'dir. Bu oportünist siyasinin Tebriz'deki imar yolsuzluklarıyla savaşıyor büyük bir sempati kazandı söylenmektedir. Kendi söylediklerine bakılırsa, barışçı Gandi'ye hayran ve Aneurin Bevan ya da

Birikim 48/16

Michael Foot çizgisinde demokratik bir sosyalisttir. Önderi olduğu Özgürlük İçin Birlik Partisi'nin Kom'un Ayetullah'ı Şeriat-Medar'ıyla sıkı ilişkide olduğu da söylenmektedir. Şerif-İmamî hükümetinde bakanlık yapmış Hasan Nihavendî ve çevresindeki aydın ve bürokratların da yakında Rastakiz'den kopmaları beklenmektedir.

Ortaya çıkan diğer gruplar arasında Bezirgan'ın İran Kurtuluş Hareketi, 1940'ların sonunda Cephe'den ayrılan Dr. Bahad'ın Zahmetkeşan Partisi, 1940'ların Alman yandaşı çevrelerinde köklenmiş bir takım yarı-faşist partiler ve demokratik reformlardan yana birkaç liberal grup da vardır. Şu ana kadar bunların en ufak bir destek kazandığı görülmemiştir ve zaten sıkıyönetim koşullarında siyasal faaliyetin imkânsızlığı da ortadadır. Bu gruplarda göze çarpan bir eksiklik, eğer Beni Ahmed'i hesaba katmazsak, içlerinde herhangi bir sosyalist ya da sosyal demokrat hareketin olmayışındır. İran tarihinde bu türden sayılabilecek tek hareket, 1950'lerin başında birkaç ufak partinin koalisyona gitmesiyle ortaya çıkan ve hem Sovyetler Birliği'ne, hem de batıya karşı eleştirel bir tutum benimseyen Üçüncü Güç olmuştur. Bu hareketin önderi Halil Maleki batı sosyalist partileriyle ilişki kurmuş, ancak 1953'te Üçüncü Güç diğer partiler gibi bastırılmış ve 1969'da Maleki'nin ölümüyle tümüyle dağılmıştır. Koalisyon partilerinden sadece Bahad'ın Zahmetkeşan Partisi halen ayakta. Ancak o zamanlar bile koalisyondan en tutucu ögesi sayılan bu partinin bugün Üçüncü Güç'ün etkisinden fazla birşey korumadığı bilinmektedir.

3. Mesleki Protesto Örgütleri

İran'da egemen olan insan haklarının çiğnendiği siyasal baskı ortamı gibi ortamlarda, mesleki kuruluşların siyasal bakımdan ön plana geçtiği görülür, zira bu kuruluşlar halkın örgütlenmesi ve tavır alması için eldeki biricik imkândır. 1977'nin protesto hareketlerinin ilk aylarında başrolde bulunan bu kuruluşlar olmuştur. 1960'ların ortasında yarı-legal bir kuruluş olan İran Yazarlar Birliği, 50 kurucu üyesiyle tekrar su yüzüne çıkmış, sansüre son verilmesini istemiş ve düzenlediği şiir toplantılarına binlerce kişi katılmıştır. Yasal hakların iadesi için faaliyette bulunan bir başka önemli grup, avukat ve yargıçlardır. İran Hukukçular Birliği, Siyasal Tutukluların Savunma Komitesi ve İran İnsan Hak ve Özgürlüklerini Koruma Komitesi altında yüzlerce hukukçu toplanmış durumdadır. İnsan Hak ve Özgürlüklerini Koruma Komitesi üyeleri arasında Sencabi, Bezirgan ve İran Partisi'nin bir diğer önderi olan Kâzım Hasibi bulunmaktadır. Yöneticileri arasında Kerim Lehicî ve (Musaddık'ın torunu olan) Hidayet Metin Defterî'nin bulunduğu Hukukçular Birliği, halen siyasal suçluları yargılamakta olan askerî mahkemelerin kapatılmasını istemiş, Uluslararası Af Örgütü'nün de belirttiği gibi hükümetin siyasal suçlar yasalarına getirdiği değişikliklerin bir göz boyamadan ibaret olduğunu söylemiş ve siya-

sal suçlardan yargılananları savunmanın hâlâ olanaksız olduğuna işaret etmiştir. Hükümet siyasal tutukluları bırakmayı, hatta bunlar hakkında istatistik bile vermeyi reddettiğinden, tutuklular hakkında bilgi vermeleri için tutuklu ailelerine çağırıda bulunmuştur.

Rejime karşı bir direnme çekirdeğini de üniversiteler oluşturmuş, burada da birtakım meslekî örgütler ortaya çıkmıştır. Sıkıyönetim ilanından birkaç gün sonra 245 üniversite okutmanı hükümetin bu kararını kınayan bir bildiri yayınlamıştır. Aryamehr Teknik Üniversitesi'nin yönetici kadrosu yıllardır hükümetin güdümlene çabalarına karşı Milli Eğitim Bakanlığı'yla savaşıyor. Son ayların gösterilerine ise binlerce öğrenci katılmıştır.

İşçi sınıfı da, 1953'te sendikaların yasaklanmasından beri ilk kez örgütlenmeye başlamıştır. Gerçi ülkede 1.000'i aşkın 'resmî' sendika vardır, fakat bunlar SAVAK ve Çalışma Bakanlığı'nın yönetimindedir ve diğer baskı rejimlerinde olduğu gibi, işçi sınıfının eğilimlerini saptamak ve işçileri daha fazla üretim için teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. Son günlere gelene dek İran'da kalıcı hiç bir işçi örgütü yoktu, ancak petrol gelirlerinin artmasıyla grev sayısında bir artış olmuş ve bunlardan bazıları da gerçek ücret artışlarıyla sonuçlanmıştı. Modern sanayi kuruluşlarında çalışan işçilerin ücretlerinde 1973'ten beri önemli artışlar olmuştu. Son ayların gösterilerinin ilginç bir niteliği de, Ocak ve Eylül 1978 ayları arasında yapılan kitle gösterileri sırasında işçilerin —bilebildiğimiz kadarıyla— işyerlerinde herhangi bir geniş çaplı direniş başlatmamış olmalarıdır. Ancak bir kez sokaktaki gösteriler tanklar tarafından durdurulduğunda, direnişin merkezi çarpıcı bir şekilde işyerlerine kaymış ve devlet dairelerinde, elektrik ve haberleşme endüstrisinde, fabrikalarda ve en önemlisi, petrol endüstrisinde grevler başlamıştır. Kızistan petrol sahalarında çalışan işçiler gazetecilere örgütlü olmadıklarını ısrarla belirtmişler. Ancak şunu da eklemişler: «Hepimiz birlik halindeyiz ama gerçek bir örgütlenmemiz yok. Fakat eğer bize ateş ederlerse, ordu bizi örgütlenmeye, hattâ silahlanmaya zorlayacaktır». İstekleri şunlardır: Sıkıyönetimin kaldırılması, SAVAK'ın kapatılması, siyasal tutukluların salıverilmesi, yolsuzlukların cezalandırılması, yabancı uzmanların ülkeyi terk etmesi ve halka karşı suç işleyenlerin yargılanması. İran işçi sınıfının siyasal ve ekonomik bilinci 1973'ten bu yana hızla artmaktadır. Sıkıyönetim ilânını izleyen grevlerin de gösterdiği gibi, işçiler siyasal ortamdaki değişikliklere tepki göstermeye hazır ve kararlıdır. Ancak kalıcı sendikal örgütlerin bu koşullar altında nasıl kurulacağını kestirmek çok güçtür, zira böyle bir gelişme Şah'la yandaşlarını korkuya boğacak niteliktedir.

4. Tudeh Partisi

İran Komünist Partisi'nin 1920'de kuruluşu, kuzeydeki Gilan bölgesinde gerillaların özerk bir

Birikim 48/17

Birikim 48/49

«İran Sosyalist Cumhuriyeti» kurdukları sıraya rastlar. Bu Cumhuriyet onsekiz ayda bastırılmış, İKP yeraltına çekilmiş ve 1931 tarihli yasayla da yasaklanmıştı. Müttefiklerin 1941'de ülkeyi işgal etmelerinden sonra siyasal faaliyet yeniden serbest bırakıldığında 1931 yasası hâlâ yürürlükteydi, bunun için de legalleşen İKP «Tudeh» ya da «Kitleler Partisi» adını aldı. Tudeh, 1940'ların ortalarında zirvesine ulaştığında 25.000'e yakın üye kaydetmişti ama ilişkide olduğu sendikalar aracılığıyla Tahran sokaklarına onbinlerce göstericiyi bir anda dökülebilir hale gelmişti. Üyelerinin çoğunluğu kentli emekçilerden oluşuyordu; hemen hemen hiç köylü desteği yoktu. Merkez komitesi hemen tümüyle aydın ve orta sınıf öğelerinden oluşmuştu.

Tudeh konumunu ve etkisini 1940'ların sonunda yitirdi: Komünistlerin kontrol ettiği özerk Azerbeycan ve Kürdistan Sosyalist Cumhuriyetleri yok edilmiş ve Stalin'in son yıllarında ortaya çıkan ayrılıkçı siyasetinin etkisinde kalan Tudeh, Musaddik iktidarının son yıllarına dek onunla işbirliğine yanaşmamıştı. Milliyetçi hükümeti desteklemediği ve İran'ın işlerinde Sovyetler Birliği'nden yana tavır aldığı için Tudeh'e karşı halen büyük bir düşmanlık duygusu vardır. 1953'ten sonra Tudeh üyeleri bir bir meydana çıkarılmış ve tutuklanmıştır. Bazı yöneticiler yurt dışına kaçmış, çoğu üyeler de görüşlerini terkedip rejime uymuştur. Tudeh'ten ayrılan çok sayıda üyeden biri de Rastakiz Partisi'nin ideologlarından ve Şerif-İmami kabinesinde Adalet Bakanı olan Muhammet Bahiri'dir.

Tudeh Partisi'nin bugünkü desteğini sayısal olarak kestirmek hemen hemen imkânsızdır, ancak partinin tanınmış olmasına karşın çok az destek gördüğünü gösteren belirtiler çoğunluktadır. Durumunu yansıtan bir belirti, Şah rejiminin son kez bir Tudeh üyesini yargıladığı tarihtir: 1966. Ancak son yıllarda Tahran'da bir Tudeh gazetesi dağıtılmış (*Navid*: Mutlu Haber) ve yurt dışındaki Tudeh yöneticileri ulusal demokratik bir program çevresinde birleşik muhalefet için çağrıda bulunmuşlardır. Program, ilerici burjuvalar, mollalar ve küçük rütbeli subaylarla birleşmesini, seçimlerin yapılmasını ve Şah'ın mallarına el konmasını istemektedir. Ancak İran'daki diğer siyasal güçlerin hemen tümü Tudeh'e karşıdır ve onunla herhangi bir şekilde işbirliği yapmayı reddetmektedir.

Uluslararası komünist hareketteki bölünmelerin sonucu olarak Tudeh'ten birkaç fraksiyon ayrılmıştır. Çoğu şu ya da bu türde bir Çin-yanlı çizgi izlemekte ve yurt dışındaki İranlı öğrenciler arasında —özellikle Federal Almanya ve ABD'de— bir ölçüde tutunmaktadır. Bu öğrenciler arasında başlıca olan sosyalist siyasal eğilim genellikle «Maoçuluk» türündendir.

5. Gerillalar

1971'den beri İran'da iki tür yeraltı hareket oluşmuştur: Halkın Fedailer ve Halkın Mücahitleri. Resmî istatistiklere göre gerillalar ile devlet güçleri arasında çıkan çatışmalarda Ağustos 1976'ya kadar 300 kişi ölmüş ve 300 kişi de tutuklanmış-

tır. Bunların hemen tümü medrese mezunu ya da öğrencisidir ve ilk birkaç olay dışında tüm çatışmalar kentlerde olmuştur —banka soygunları, karakol saldırıları, devlet görevlilerinin öldürülmesi, vb. 1976 sonunda gerillaların ilk kuşağının hemen hemen tümüyle öldürülmüş ya da yakalanmış olduğu anlaşıldı, ancak son aylarda gerilla faaliyetinin yeniden başladığını gösteren olaylar olmuştur: Karakallora saldırılmış ve gösterilerde bu grupların üyeleri bildiri dağıtmıştır.

Her iki grubun ideolojisi Latin Amerika kent gerillalarınınkinden türemedir. Üyelerinin bazıları Ulusal Cephe'den çıkma olan Fedailer, başından beri «Marksist-Leninist» olduklarını savunmuşlardır. Kent gerillasının sonuçta halk savaşına yöneleceğine inanmaktadırlar, ancak son yıllarda siyasal örgütlenmeye daha çok ağırlık vermişlerdir. Mücahitler ise İslamcı bir grup olarak başlamıştır; aralarında yer alan bir fraksiyona «İslam Marksisti» etiketi bir ölçüde uygun düşmektedir. Bu grup 1975'te bölünmüştür: Bir fraksiyon «Marksist-Leninist» görüşü benimsemiş ve diğerlerini fazla dinci olmakla suçlayıp atmıştır. Bu atılan gruplara ne olduğu tam bilinmemekle beraber, bugünlerde yeniden ortaya çıktıkları ve İslamcı kitle hareketinin güç kazanmasıyla birlikte oldukça popüler oldukları anlaşılmaktadır. Sıkıyönetim ve baskılardan öfkelenen yeni gençlik kuşağı arasında gerillaların tekrar üye toplamaları muhtemel görülmüyor.

6. Ulusal Azınlıklar

İran nüfusunun en az yarısının anadili Farsça değildir. Bu genellikle unutulmuş, rejimin de hatırlanmasında pek yardımcı olmadığı bir olgudur. Acem olmayan en büyük grup kuzeydeki Azerbeycan Türkleridir ama önemli sayıda Kürt, Arap, Belucî, Türkmen ve daha az sayıda başka milliyetler vardır. Farsça yasallığı olan tek dil olduğu, ve bu insanların —bırakınız siyasal özerkliği— her türlü kültürel özerklikten yoksun bulunduğu düşünülürse, merkezî hükümete karşı burada deşetli bir direnme potansiyeli olduğu görülür. Üç milliyet arasında çalıştıkları bilinen çeşitli etnik örgütler vardır: İran Kürt Demokratik Partisi, Arap kaynaklı Ahvaz Kurtuluş Cephesi ve Arabistan'ın Kurtuluşu İçin Devrimci Demokratik Hareket ve Belucî Halk Birliği. Bunlardan Ahvaz Kurtuluş Cephesi dışında hiçbiri ayrılma talebinde bulunmuş değildir, ancak başka ülkelerde de görüldüğü gibi merkezî hükümetin gerçek bir özerklik vermeye uzun süre yanaşmaması halinde etnik bir azınlık tamamen ayrılma yolunu seçebilir. İran milliyetçi hareketi olsun sol olsun geçmişte bu konuya gereken önemi vermemişlerdir. Ve konu hernekadar bu son muhalefet eylemlerinde önce çıkmamışsa da milliyetler sorununun İran politikasında ergeç çok önemli bir yer tutacağı şüphesizdir.

7. Yurt Dışındaki Öğrenciler

İran herhalde dünyada yurt dışına en çok öğren-

ci gönderen ülkedir. ABD'de 60.000, Federal Almanya'da 20.000 ve Britanya Krallığı ülkelerinde de birkaç bin İranlı talebe olduğu tahmin edilmektedir. 1960'ların başlarından beri öğrenciler Şah'a karşı çeşitli eylemler düzenlemiş ve SAVAK'ın yakın ilgisiyle ödüllendirilmiştir. Son zamanlara kadar öğrencilerin bir ölçüde örgütlü bir bütün oluşturdukları görülmüşse de 1975'ten itibaren her iki ana öğrenci federasyonu —ABD'deki İran Öğrenci Birliği ve Avrupa'daki İranlı Öğrenciler Konfederasyonu— birkaç fraksiyona ayrılmıştır. Bu bölünme herhangi bir eylem birliğini imkânsızlaştırmıştır. Ve İran'daki muhalefetin yeni bir canlılık kazandığı şu sıralarda yurt dışındaki İranlı öğrencilerin ona herhangi bir şekilde cevap vermeyeceği ve yardım sağlayamayacağı anlaşılmaktadır. İran'ın içinde de üstü kapalı bir şekilde temsil edilen Humeyni-sol ayrımı, yurt dışında çok daha keskinleşmiştir. Öğrenci hareketi içindeki başlıca akımlar Şeriatî etkisinde bir tür İslam reformculuğu ve Sovyetler Birliği'nin «emperyalist» dedikleri siyasalarına yoğun eleştiriler yönelten Maoçu gruplardır. Tudeh Partisi'nin öğrenciler arasında biraz etkisi bulunmaktadır. (Almanya, Fransa, İtalya) ve hiç değilse İngiltere ve ABD'de bazı ufak Troçkist gruplar vardır.

SONUÇLAR

İran'daki bunalımın bu aşamasında henüz birçok şey belirsizdir. Ancak Şah ve yandaşlarının bize sundukları muhalefet portresini benimseme-

memiz için durum yeterince açıktır. Her şeyden önce, İran'daki muhalefeti özde dinci ya da tutucu sanmak yanlış olur. Halkın Şah'ın gitmesini istemesi için gereğinden fazla maddî neden vardır ve bugünkü bunalıma yolaçan nedenler de bunlardır. Şah çeyrek asırdır halkı baskı altında tutmaktadır ve kalkınma için sarfettiği çabalar ise fiyatla sonuçlanmıştır: Bu olgular ne kaçınılmaz nitelikte olgulardır, ne de İran halkı tarafından sineye çekilmiştir. Üstelik, muhalefetin —dini önderlerin çoğu dahil olmak üzere— önemseydiği siyasal konular son derece laik konulardır ve İslam'la ilgileri yok gibidir. Diğer taraftan, Şah'ın bundan sonraki tutumunun başka olacağına dair demeçlerine inanmak için hiç bir neden yoktur. Daha Mayıs 1978'de çok partili sistemin İran'a uygun olmadığını düşündüğünü söylemiştir; buna göre Ağustos'ta birden ters yönde tutum alması ancak oportünizm olabilir. Ceza Kanununda siyasal suçlarla ilgili yasalarda yapılan değişiklikler, İranlı avukatların da söylemiş olduğu gibi, önemsizdir. Görünüşteki siyasal hoşgörüyü karşın muhalif avukatların evlerinin bombalandığını ve son aylarda Şah'ın siyasal muhaliflerinin birçoğunun tutuklandığını unutmamak gerekir. İşkence sürmektedir. Şah tavizlere zorlanmaktadır ama temelde tutumunun değiştiği söylenemez. O tahtta kaldıkça İran'da karışıklıklar sürecektir ve bu karışıklıkların sonucu da İran sınırlarının çok uzaklarında belirecektir.

Ceviren HAKKI ALACAKAPTAN

—00—

Sosyalizm «Kamboç Sosyalizmi»nden Kurtulurken...

45. (Kasım 1978) sayımızda «Güneydoğu Asya Sorunu» olarak nitelendirdiğimiz, Vietnam-Kamboçya ve Vietnam-Çin arasındaki çeşitli anlaşmazlıklardan oluşan karmaşık sorunlar bütünü, yeni boyutları da kapsayarak sanki daha anlaşılabilir hale geliyor. Kamboçya'daki son gelişmeler ile Vietnam-Çin sınırında çarpışmaların giderek sıklaşması ve büyümesi, hiç şüphesiz sosyalistlerin büyük bir kısmının hayal kırıklığıyla karışık bir şaşkınlığa düşmesine yol açıyor. Biz, geçtiğimiz yılın başında çarpışmalar ilk kez haber bültenlerinde geniş yer tutmaya başladığında, Vietnam-Kamboçya çatışmasının herhangi iki devlet arasındaki bir çatışmadan farklı olmadığını ileri sürmüştük. Bununla anlatmak istediğimiz, sözkonusu sorunda alınan tavırların kesinlikle iki sosyalist ülkenin aralarındaki bir anlaşmazlığı giderme yöntemlerine benzememesiydi. Kamboç birliklerinin Vietnam sınır köylerine akın edip toplu kıyımlar düzenlediği haberleri hayli sık duyulurken, öte yandan Vi-

etnam askerlerinin de sık sık Kamboçya'ya girip savaştıkları yadsınamayacak duruma gelmişken, bu söylediklerimiz pek yadırgatıcı şeyler değildi aslında. Kamboçya'nın yaşadığı gelişmeler, soruna başından beri benimsemiş olduğumuz yaklaşımla, duygularımızı zorlasa bile mantıkî bakımdan kolay açıklanabilmektedir.

Ne olmuştur Kamboçya'da? Amerikan emperyalistlerine karşı gerçekten kahramanca bir mücadele verilmiş, giderek ABD uşakları durumuna gelen Lon Nol ve çevresindeki elitlerin ülkenin egemenleri olduğu dönemde iyice yok edilmeye çalışılan komünistler, ulusal kurtuluş hareketi içinde etkinlik sağlamış, iktidarın alınmasından sonra da yönetimi tümüyle ellerinde tutmaya başlamışlardır.

Buraya kadar garipsenecek bir şey yoktur. Dünyanın devrimci-demokratik kamuoyu da Kamboçya'nın bu kurtuluşunu sevinçle selamlamıştır.

Fakat bundan sonra, yönetici parti (Komünist Partisi) içinde birbiri ardına geniş tasfiyeler, ül-

ke içinde yüzbinlerce kişinin oradan oraya kaydırılması, kitle halinde öldürmeler ve bütün burjuva basın organlarında yoğun bir «Kamboçya vahşeti» kampanyası sahneye gelmiştir. Dünyanın devrimci ve demokratik kamuoyu da elbette bu konulardaki haberleri veren organların zaman zaman olayları burjuva dünyası lehine ters çevirebildiğini bildiği için, baştan olayı önemsememiştir.

Bu kamuoyunun Kamboçya yönetiminden «şüphelenmemesinin» önemli bir başka nedeni de, Kamboçya'nın henüz kısa zaman önce «kurtulmuş» oluşudur. Üstelik bu zamanın uluslararası, Güneydoğu Asya'da tarihin gördüğü en büyük insanlık suçlarından birini, «Vietnam Savaşı» denen o büyük vahşeti, çağdaş dünya insanların ancak utanarak hatırlayabildikleri ortamı yaratan ABD'nin pençeleridir. Bu bakımdan, Kamboçya yönetiminin örneğin bir gelişmiş ülkede hiçbir biçimde kabulülemeyecek dozda şiddet uyguladığı haberlerine, bunlar gerçek olsa bile, deyim yerindeyse, «mazur» görmeye hazır bir biçimde bakılmıştır.

Ancak zaman ilerledikçe, Kamboçya yönetiminin ülkesindeki gelişmeler hakkında dışarıya hiçbir ışık sızdırmama çabalarına rağmen olgular daha bir güvenilir biçimlerde öğrenilmeye başlandı. O zaman ortaya çıktı ki, Batı basını gerçekten de «sosyalist» adlı bir ülkeyi karalamak için Kamboçya'daki vahşet sahnelerini, ancak koyu bir diktatörlükte raslanabilecek türden uygulamaları aktarıp duruyordu; fakat öte yandan aktarıldıkları da *doğruydular!*

Kamboçya'nın komünistlerin önderliğindeki yönetimi, bütün ulus üzerinde mutlak bir denetim kurmaya çalışıyordu ve bunu büyük ölçüde başarmış gibiydi. Ekonomik dolaşımı kanalları, insanların nerede yaşayacakları, ne zaman kiminle evlenecekleri dahil her şey, her şey devlet denetimindeydi. Para kaldırılmıştı örneğin; ve bu, Kamboçya yönetimi ile onun dünyadaki savunucuları tarafından, «komünist topluma doğru atılmış bir adım» olarak sunuluyordu. Oysa bizzat Pol Pot'un da söylediği gibi, Kamboçya köylüleri zaten kurtuluş güçlerinin zaferinden önce de genellikle para kullanıyorlardı. Ayrıca para belki de, o yönetime karşı insanların elinde kalabilecek tek güç aracıydı. Bütün toplum, tıpkı bir orduya benzer biçimde yaşamaya zorlanıyordu. Vietnam'la sınır çarpışmalarının yoğunlaşması bu yönden de Kamboçya yönetiminin epey işine yaradı.

1976'da bir Ulusal Meclis seçildi ve ilk kez 14.4.1976'da toplandı. Bu kongrede bir Daimi Komite seçildi ve Meclis'in en az yılda bir kez toplanması kararlaştırıldı. Ama bu kongre, aynı zamanda son toplantısı olmuştu Meclis'in. Bir daha Ulusal Meclis'ten söz edilmedi. Daimi Komitenin ne olduğu da belli değil. Çünkü iki yıldır onun da adı hiç duyulmuyor.

Bu Daimi Komite konusu özellikle ilginç. Çünkü şimdi iktidarı ele geçiren *Kamboçya Ulusal Kurtuluş için Birleşik Ulusal Cephesi'nin yönetiminde* görev alan bir kimse, bu Daimi Komite'de

tiyeydi. Ülke yönetiminde belirleyici olsun diye oluşturulan bir komite için biraz büyükçe bir ayrıklık olduğu söz götürmez sanırız...

Ulusal Meclis / Daimi Komite olayının gösterdiği de, bir-iki yıldır Kamboçya yönetiminin, halkın kesinlikle etkileyemeyeceği bir biçimde, iktidar aygıtlarını zaptetmiş bir grubun elinde bulunduğu. Bu grubun komünizme geçiş sürecinin gereği diye sunduğu uygulamalarının böyle bir süreci olsa olsa geciktirici şeyler olduğu da bugün artık hayli açık.

Şu söylenenlerle sınırlı ölçülerde de olsa gözümüze önüne getirebileceğimiz bir ortamda, işte, CNUFNS (Kamboçya Ulusal Kurtuluş için Birleşik Ulusal Cephesi) adı duyuldu. Çok kısa bir zaman, birkaç hafta içinde de Cephe zaferi kazandı.

Devrik yönetim ve Çin, CNUFNS'nin zaferinin çabukluğunu Vietnam askerî desteğinin büyüklüğüne bağlıyorlar. Gerçekten de Vietnam'ın CNUFNS'ye büyük askerî destek sağlamış olması güçlü bir ihtimaldir. Fakat fiilen çarpışmalarda yer alan 100.000 Vietnam askerinden söz eden iddialar pek akla yakın değildir. Çünkü sanırız bu çapta bir Vietnam müdahalesi olsaydı, gerek Kamboçya gerekse Çin, bunun somut kanıtlarını (tahrip edilmiş tanklar, ele geçen silahlar, yaralı, tutuk Vietnam askerleri vb.) dünya kamuoyuna sunmakta bir an bile tereddüt etmezlerdi. Böyle bir kanıtlama görmedik.

Ayrıca, ne kadar büyük çaplı olursa olsun, bir Vietnam saldırısı, bu ülkeye karşı milliyetçi önyargıları pek kırılmamış olan Kamboçya halkının direnişiyi karşılardı. Nitekim Pol Pot yönetimi kendisine kan kustururken bile Kamboç halkı Vietnam askerlerine karşı savaşmıştı.

7 Ocakta CNUFNS kuvvetleri başkent Phnom Penh'e girerken, son derece hızlı ilerlemelerle ve sürekli galibiyetlerle dolu bir mücadeleyi arkalarında bırakıyor, başkenti almakta da çok büyük zorluklarla karşılaşmıyorlardı. Hiç değilse şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki, Kamboç halkı, CNUFNS'i aktif olarak desteklememiş, ona katılıp fiilen Pol Pot birliklerine karşı savaşmamış bile olsa, *en azından* tavırsız kalmış, rejimi savunmak yönünde harekete geçmemiştir. Bu da yeni Cephe'nin zaferini sessizce, dolaylı yoldan onaylanması demek olabilir.

Ancak, böyle olmuş olsa bile, Vietnam'ın CNUFNS'nin zaferinde hiç payının bulunmadığını düşünmek de mantıklı değildir. Çünkü Kamboçya'daki böyle bir iktidar değişikliğinin her şeyden önce Çin-Kamboçya ittifakının (bağımlılık ilişkisinin mi deseydik?) bozulmasını getirebileceğini hesaplamıştır Vietnam. Bu durumun Çin'in Vietnam'a karşı saldırgan politikasına epey sekte vuracağı açıktır; nedenlerine ilerde değineceğiz.

Ayrıca, içinde bulunduğu yoksulluk ve gerikalılığın acılarını fazlasıyla çekerken bir de komşusuyla savaşıma yükünü üstlenmek zorunda kalan Kamboç halkının karşı üstlenmediği bir yeni yönetim, sınır çarpışmalarını çoktan aşan o akıldışıliğe de son verecektir. Bu biçimde düşünmek son

Birikim 48/20

derece doğaldır ve sanırız Vietnam yöneticileri, CNUFNS kesin zaferi hedef alarak son harekete atılmadan önce, muhtemel yeni yönetime, eğer Kamboçya anlaşmaya yanaşırsa kendilerinin de anlayışlı davranacağını taahhüt etmişlerdir. Bunun dışında bir de Çin'le varolan ilişkilerden sağlanan ekonomik, askerî vb. imkânların bu ilişkiler bozulduğunda nereden sağlanacağını bilmek istemiş olmalıdır CNUFNS önderleri.*

Buradan devreye Sovyetler Birliği'nin girebileceğini kestirmek güç değil. Ama iş buna varmadan, Vietnam'la dost bir Kamboçya'nın zaten birtakım ekonomik, askerî vb. avantajlar kazanarak yaşayabileceği söylenebilir. Kamboçya'da köylülük, kendini besleyecek kadar üretmektedir. Hatâ ihracat yapabilecek kadar da üretmektedir. Ve açlık tehlikesinden uzak yaşamaktadır. Salt pirinçle süren, olabilecek en «sade» hayattır bu belki; ama Kamboçya'nın çilekeş halkı, çoğunluğuyla yıllardır böyle yaşamaktadır. Üstelik Vietnam'la dost olduğunda bu hayatta mutlaka birtakım düzelmeler olacaktır. Yine de, yeni Kamboçya yönetimi üzerinde dolaylı bir Sovyet etkisi güçlenebilir. Vietnam burada, *öznel niyeti ne olursa olsun* bir «yakınlaştırıcı» etmen olarak rol oynayabileceği gibi, böyle bir şey için özel çaba da gösterebilir. Bu sonuncusunun şimdilik pek kuvvetli bir ihtimal sayılmaması gerektiğine inanıyoruz.

Son olarak, Çin'in muhtemel tavır üzerinde durmak gerek. En sadık «müttefik»lerini yitiren Pekin, Güneydoğu Asya'daki «Sovyet hegemonyacılığı, yayılmacılığı»na vb. şimdi hangi araçlarla karşı duracaktır? Son haftalarda iyice yoğunlaşan Çin-Vietnam «sınır çatışmaları»na bakılırsa sanki Pekin yönetimi Pol Pot askerlerinin yerine kendisi kolları sıvamak niyetindedir. Fakat sivrisinek takiti ile yürütülecek ve boyutlarının büyüyeceği, sırf gözdağı niteliğinde oldukları belli olan küçük saldırılar Vietnam'a bir zarar vermeyeceği gibi; öbür yandan da Çin, askerî eylemlerinin çapını pek kolay büyütmez.

Bunun nedenini Çin'in «Sovyet hegemonyacılığının vurucu gücü» olarak nitelediği Vietnam'a karşı insafli davranmak istemesinde aramayacağız elbette. Sorunu yaratan, Çin'in «çağdaş» dünyada oynamak istediği roldür.

En son, Teng'in ABD ziyaretiyle doruğuna varan süreç içinde Çin, sürekli Batı'ya yakınlaşmaya çalışmıştır. Uluslararası boyutlar alan her sırunda Batı'yla ittifak ederek, aslında Sovyetler yerine kendisiyle anlaşmalarının Batı'nın metropol-

* CNUFNS programından aktarabildiğimiz bazı madde ve hükümler yeni Kamboçya yönetiminin tutumu hakkında ifade ettiğimiz öngörülere ışık tutmuştur. Örneğin «Vietnam'la sınır savaşının sona erdirilmesi» bu programda vardır. Programda Kamboçya'nın hiçbir ülkeye «Kamboçya'ya silah gönderme izni» vermeyeceği belirtilmektedir. Bu iddiaları beyan, yeni Kamboçya yönetiminin askerî ihtiyaçlarını giderme kanallarını önemli ölçüde güvence altına aldığına bir ifadesidir?

leri için daha hayırlı olduğunu anlatmak istemektedir. Bir dünya gücü, dünya «barış»ının, yani dünya dengesinin üzerinde durduğu başlıca ayaklardan biri olma konumuna büyük sevgiyle ayaklardan birisi Çin, Batılı büyük güçlerle arasındaki ilişkiye gölge düşürecek bir tartışmaya girmek istemeyecektir. ABD'de açılan resmî temsilciliklerinde diplomatları aracılığıyla modern dansları becermeye çalışan Çin, Batı'yla kurmak istediği ilişkilere varabilmek için bir süre acemi dans öğrencisi rolü oynamaya hazırdır. İki metrelik Amerikan basketçilerinin elini sıkarak için yukarılara uzanmaya çalışan Teng, reel-sosyalizmin, siyasal oportünizmin bu minyatür maskotu, bir yandan da kendisini izleyenlere gülcükler göndermektedir. Adeta «Durumun farkındayım,» demektedir Teng, «ama her şey zamanla...»

Batılı büyük güçler ve özel olarak ABD, Sovyetler Birliği'ne, Çin'le kurulan ilişkilerin Sovyetler'in bir kenara itilmesi anlamına gelmediğini ısrarla belirtmiş, güvenceler vermişlerdir. Çin'i Sovyetler'e karşı bir koz olarak kullanmaya çalışmaya çalışmalarını vurgulamak istemişlerdir ABD yetkilileri. Bu, ABD'nin ve bu konuda kolayca etkileyebileceği öteki Batılı güçlerin, varolan dünya dengesini zedelemekten titizlikle kaçınacakları anlamına gelmektedir.

Vietnam'a karşı Çin'in geniş çaplı askerî planlar yapması mümkündür. Ve nitekim (45. sayımızda belirttiğimiz gibi) Çin'in böyle planları vardır. Ancak Kamboçya'daki son yönetim değişikliğiyle Çin planlarının *uygulayıcı gücü* yok olmuştur.

Çin'in planlarını kendisinin uygulaması ise, yukarıda sözü geçen, ulaşmak istediği konum bakımından imkânsızdır. ABD, alevlendiğinde kolayca «Vietnam Savaşı»na yeniden akıllara getirebilecek bir «Güneydoğu Asya çatışması»na karşı olacaktır. Güneydoğu Asya'da, Sovyetler Birliği için çok önemli bir ülkeye karşı girilecek bir askerî harekât, geniş dünya dengesi hesaplarından hareket eden büyük Batılı güçlerin de etkili muhalefetiyle karşılaşacaktır. «Çağdaş» dünyada etki alanı sorununun çözümü için geliştirilen yöntemlerin «mantığına» uymamaktadır böyle bir devlet tavrı; bu nedenle Çin, zorlanacaktır.

Küba ile birlikte, Sovyet bloku içerisinde Doğu Avrupa ülkelerine oranla daha özel bir konumda bulunan Vietnam, şimdiye kadar bu blokla ilişkisini görece «ölçülü» bir biçimde sürdürmüş sayılabilir. Ta Ulusal Kurtuluş mücadelesinden gelen bir geleneğin —«Ho Şi Minh tavrı»— küçük izleri görülmektedir burada. Fakat yine de bugünün dünyasında *varolma mücadelesinin*, Vietnam üzerindeki Sovyet etkisinin güçlenmesine zemin hazırlaması, beklenebilecek olan gelişmedir. *Buna rağmen*, sosyalist özelliklerini en fazla koruyabilen toplumlar arasında bulunan bu Güneydoğu Asya ülkesinin, komşusuyla savaşıma diye bir sorununun da kalmadığı bir ortamda, gerçek bir sosyalist kuruluş («reel-sosyalist» değil) yönünde adımlar atabileceğine inanmak, en azından mümkündür. Bu, ekonomik, askerî, diplomatik alan-

Birikim 48/21

larda yakın ilişki içinde buldukları ve destek aldıkları reel-sosyalizmi Vietnam önderlerinin nasıl bir siyasal yaklaşımla değerlendirdiklerine bağlı olacaktır.

Kamboçya için söylenecek son sözü işe 8 Ocak

tarihli *Arbeiterkampf*'in konuyla ilgili haber-yorumundan aktaralım: Böyle bir gelişmeyi «... özellikle şunun için selamlarız: böylelikle sosyalizmi bütün dünyada lekeleyen bir rejim yıkılmıştır».

Birikim 48/22

—o0o—

Kamboçya Ulusal Kurtuluş İçin Birleşik Ulusal Cephesi (CNUFNS) Programı

Kamboçya'nın yeni yönetimi konusunda kesin siyasal değerlendirmeler yapmak için vakit henüz çok erken. Bilebildiğimiz hiçbir uygulaması yok yeni rejimin. Ama en azından başlangıç için, olayların bundan sonraki gelişmesine ışık tutabilecek bir belge olması açısından Birleşik Ulusal Cephe'nin programından bazı maddeleri aktarmakta yarar var. 8 Ocak tarihli *Arbeiterkampf*'dan (sayı 145) aldığımız sözkonusu maddeleri aşağıda sunuyoruz.

- 1.) Büyük Ulusal Birliği ve gerici Pol Pot-Ieng Sary kliğinin militarist, barbar, diktatörlük rejiminin yıkılmasını hedefleyen bir politikanın yürütülmesi. Pol Pot-Ieng Sary'nin oluşturdukları temsili halk meclisinin dağıtılması, Ulusal meclis için genel seçimlerin yapılması; halk demokrasisi iktidarının bütün alanlarda yeniden-örgütlenmesi, insanların eşitlik, gerçek özgürlük, demokrasi haklarını güvence altına alan yeni bir anayasanın hazırlanması. (...)
- 2.) CNUFNS ile sıkı bağlar içinde bulunacak devrimci Kamboçya kitle örgütlerinin oluşturulması (özgül kitle örgütlerine ilişkin maddeler aşağıdadır).
- 3.) Kamboçya devrimci ordusunun halkla birlikte inşa edilmesi ve geliştirilmesi.
- 4.) İnsanların gerçek özgürlük, demokrasi ve onurlarına saygı gösterilmesi haklarının gerçekleştirilmesi. Bütün Kamboçyalılar eski memleketlerine dönme ve mutlu aile hayatlarını kurma haklarına sahiptirler. Bütün Kamboçyalılar oturma yerini seçme, örgütlenme, düşünce ve din özgürlüğünü tadarlar; ve kişisel özgürlükleri güvence altına alınmış olarak çalışma, dinlenme ve eğitim görme haklarına sahiptirler. Kamboçya sosyal topluluğundaki bütün etnik gruplar özgürlük ve eşitlik haklarına, aynı hak ve görevlere sahiptirler.
- 5.) Gerçek sosyalizmi kurmayı hedefleyen bağımsız ve hükümler bir ekonomik politikanın yürütülmesi. Savaşın zarar gören yerlerin yeniden inşası. (...) Yeni ekonomi insanlara, tarım ve sanayi gelişme temeli üzerinde hizmet etmelidir. Toplumun gelişiminin gereklerini karşılamak için, pazarları olan bir ekonomi planlanmaktadır. (...) Köylülerin kendi iradelerine dayanarak, karşılıklı yardımın ve kooperatif biçimlerinin desteklenmesi ve köylülerin bu yönde yüreklendirilmesi. (...) Bankaların açılması, para basılıp çıkartılması, meta dolaşımının yeniden inşası ve geliştirilmesi. (...) 8 saatlik işgünüün gerçekleştirilmesi ve yapılan işe göre ücret verilmesi.
- 6.) Zorla evlendirmeye son verilmesi ve evlilik için özgür seçmenin gerçekleştirilmesi, her ailenin mutlu hayatının yeniden sağlanması. Cinsel eşitliğin gerçekleştirilmesi ve kadınların, eğitim görmeleri, yeteneklerini geliştirmeleri, toplumsal bakımdan erkeklerle eşit olabilmeleri için onlar açısından avantajlı birtakım koşulların oluşturulması. (...)
- 7.) Pol Pot-Ieng Sary kliğinin gerici kültürünün ortadan kaldırılması. (...)
- 8.) Gerici yönetimin ve ordunun subay, asker ve memurlarının hoşnutsuzlukla kabul edilmesi. (...)

9.) Siyasal ve toplumsal sistemlerinden bağımsız olarak bütün devletlerle, barış içinde birarada yaşama temeli üzerinde, barışı, dostluğu ve bloksuzluğu hedef alan bir dış politika yürütülmesi. (...)

10.) Komşu devletlerle varolan bütün anlaşmazlıkların barışçı görüşmelerle halledilmesi (...) Vietnam'la sınır savaşının sona erdirilmesi (...) Öteki Güneydoğu Asya devletleriyle dostluk, işbirliği ve iyi komşuluk ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve Güneydoğu Asya'nın bir barış, bağımsızlık, özgürlük, tarafsızlık, istikrar ve refah bölgesi haline gelmesini destekleme. Kamboçya hiçbir askeri ittifaka katılmayacak ve hiçbir ülkeye, toprakları üzerinde askeri üsler kurma veya Kamboçya'ya askeri malzeme gönderme izni vermeyecektir.

11.) Dünyadaki bütün devrimci ve ilerici güçlerle dayanışmanın güçlendirilmesi. Bütün ulusların barış, ulusal bağımsızlık, demokrasi ve toplumsal ilerleme için emperyalizme, sömürgeciliğe ve yeni-sömürgeciliğe karşı ortak mücadelesini destekleme.

—o0o—

Kıbrıs Üzerine Bir Açık Oturum

20 Nisan 1978'de, New York'da New School for Social Research (Sosyal Araştırmalar için Yeni Okul) de ABD'deki Türk Demokrat Öğrenciler Birliği'nin yardımıyla okulun Yunan ve Türk Öğrenci Örgütleri tarafından bir açık oturum düzenlenmişti. Her geçen gün büsbütün çatallaşan Kıbrıs sorununa sağlıklı bir yaklaşım bulunabilmesi bakımından yararlı olacağını düşünerek bu açık oturum metnini bazı kısaltmalarla yayınlıyoruz. Önce açık oturumun yayımlanan çağrısında yer alan şu açıklamayı iletelim: Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tarihi boyunca binlerce Kıbrıslı, Rum ya da Türk kökeninden geldiği için acı çekti. 1955'de, 1963'de, 1967'de, son olarak da 1974'de bu acı, bu çile olmadık zulüm boyutlarına vardı, iki tarafın gözü kanlı birbirini kesip biçmesine kadar ulaştı; tehirci hareketleri, toplulukların kuşatılıp kahredilmesi, talan, yağma bu kıyımların tuzu biberi. Hepimiz bu olayların acısını canevimizde duyduk. Ama bu yakınma, bu çapta bir felakete yol açan ekonomik, sosyal ve siyasal temel nedenleri anlamaya çalışmaktan bizi alıkoymamalıdır. Ne zaman ki Türk «mütevlis»ni, Rum «tedhişçi»sini yerden yere çalmaya son verdiğimiz zaman, gözlerimiz daha geniş bir görünüme açılır. O zaman işte, Türk «mütevlis»inin, Rum «tedhişçi»sinin emperyalizmin, Britanya'nın, ABD'nin, NATO'nun ve çıkarı emperyalizmin çıkarlarına bağlı Yunanistan-Türkiye ve Kıbrıs egemen sınıflarının çıkarları uğruna kullanıldığını, oyuncak edildiğini kavrayacağız. Bugünkü tartışmamız bu nedenlerin aydınlatılması amacıyla yönelik. Biz burada kim kimi öldürmüş, Rum mu Türk mü daha gaddar sorununu değil, işte bu sorunları tartışacağız.

Konuşmacılar: Sevan Nişanyan, Aygül Özkaragöz Sönmez, George Nasiotis, Yannis Mavros, Naşit Arı, Yorgos Çuliaras.

G.N. — Bu akşamki tartışmada, konuşmacılar Kıbrıs sorununa ilişkin olarak özellikle Amerikan basın-yayımında işlenen dini, etnik ve kültürel etken efsanelerini, mitoslarını kurcalayıp ortaya koyma kararındalar. Bu ülkede ve daha dar oranda olmak üzere Batı Avrupa'da kitle iletişim mihrakları Kıbrıs'ın sosyal-siyasal tarihini sil-baştan yazmaya özenmişler ve Kıbrıs gerçeğini yurttaşlarına çarpıtarak sunmayı kendilerine iş edinmişlerdir. Umarız, bu tartışma, olayları daha nesnel, daha doğru bir çerçeveye oturtmaya yardım eder.

Temelde şu kanıdayız ki, buradaki basın özellikle Kıbrıs'da yer alan olayları taraf tutmacasına ve eksik-püksük yansıtmakta. Sözelimi, belli baş-

lı Amerikan gazete ve dergilerinde çıkan yazılardan geçirdiğinizde, görüyoruz ki, aşağı yukarı şu görüşleri işlemekte ve bunlara sözcötürmez «vakıalar» olgular havası vermekte. Bir kez, Kıbrıs'ın Türk'lerle Yunanlılar arasında uzun bir tarihten beri bir anlaşmazlık kaynağı olduğunu ve adadaki iki topluluğun da kökü derine giden etnik düşmanlık yüzünden kaçınılmaz olarak kapıştığını öne sürüyorlar. Sonra da, Kıbrıs NATO ile ABD'nin stratejik çıkarları yanında önemce ikinci sınıf bir dava gözüyle görülüyor, bu yüzden de bu sorunu Batı devletleriyle buranın basını, NATO ve ABD'nin güvenlik çıkarları, ya da ekonomik çıkarları bakımından bunalım yaratıcı olduğu ölçüde ilgiye değer sayıyor. Nitekim *New York Times*'in 20 Eylül 1974 günkü başyazısında, Amerika'nın Kıbrıs davasında ve Yunanistan ile Türkiye karşısın-

Birikim 48/23

daki tutumunda «tarafsız» kalması, böylece ne Yunanistan'ı, ne de Türkiye'yi gücendirip, Kıbrıs üzerindeki anlaşmazlıklarını kendi aralarında çözmelerine elvermesi öğütleniyor. Öte yandan, bu ortam Kıbrıslıların kendi kendilerini yönetim ve kendi alınyazılarını çizme haklarını ciddiye almamakla, ABD politikasını olduğu gibi yansıtmakta. Bu eğilim Kıbrıs'ın bağılantısızlık politikasına karşı yöneltilen eleştirilerde ve demokratik yoldan seçilmiş olan ölü Cumhurbaşkanı Makarios'a karşı alınmış olan tutumlarda da kendini göstermekteydi. Sözelimi, Başpiskopos Amerikan görevlileri ve basınca «Akdeniz'in Castro'su» diye devgalanmış, adı «kızıl» a çıkarılmıştı. Böylece yeni yeni iftiralara da yeni fırsatlar doğmuş oluyordu. Sözelimi, Paris'de çıkan *L'Express* dergisi, 13 Mart 1972 günlü sayısında yayımlanan bir yazısında «Kızıl paçayı kurtardı» başlığını atma imkânı bulabiliyordu. Bu arada hemen belirtelim ki, bu anlattığımız üç çizgide yürütülen propagan-da, ister taksim, ister «çifte enosis»le olsun, adanın bölünmesinin tek çıkar yol olduğu kanısının zihinlere yerleşmesine yarıyordu. Oysa, Batı basını-yayınında işlenen tezlerin tersine, Kıbrıs Rum ve Türkleri arasında ciddi etnik ve dini ayrılıkların ortaya çıkışı hiç de sanıldığı gibi eski değil, yakın tarihlere dayanmaktaydı. Nitekim, adada nüfusça bir değişimin gerçekleşmesi ve Kıbrıslı Türklerin belirgin topluluklara ve cepelelere ayrılış olayı, ancak 1960'ların başlarında yer almıştır. Bu arada ilerde belki yeniden ele almak üzere, şunu da belirtelim ki, birçok gözlemci 1964'de gerçekleştirilen cepleştirme çözümünün Türklerin girişimiyle yürürlüğe konduğu kanısındalar. Bu çözüm, etnik temeller üzerinde daha sonraki bölünmelere hizmet etmiştir.

Adanın tarihine bir göz atacak olursak, değişik kökenli bu iki etnik topluluğun sosyal, siyasal ve kültürel hayat bakımından bütünleşmiş olduğu ve etnik bir çoğunluk-azınlık bütününe değil, Bizans, Venedik, Osmanlı ve İngiliz İmparatorluğu'nun sömürge egemenliğine uğratılmışlığı su yüzüne çıkacaktır. Prof. Collins'in «Kıbrıs'da Siyasal Bütünleşme Zaafı» başlıklı yazısında belirttiği üzere, «Kıbrıs Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi ölçüleri içinde bütünleşmiş sayılmalıdır. Dini ayrılıklar vardı elbet, ama halk geniş ölçüde kültürel bakımdan benzeşmiş, siyasal bakımdan ise bütünleşmiş bulunmaktaydı.» Günümüzün Batı basınında, hattâ üniversite kesimlerinde bu gerçek hasıraltı edilmektedir. Aynı yazar, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında, özellikle Osmanlı devrinde, bir alay evlenen olduğunu ve bunun günümüze kadar sürdüğünü belirtmekte. Anlaşılan odur ki, bütünleşmiş bir modern Kıbrıs'ın kurulabilmesi için gerekli sosyo-tarihi temeller yakın tarihe kadar hazır beklemekteydi. Öte yandan, Prof. Collins birçoklarına paylaşılan şu görüşü ustaca dile getirmekte: «Kıbrıs ideolojik bir savaş edilmemeli ki, yabancı devletler iki milliyetçilik akımının ve sonra da siyasal bölünmenin gerekli koşullarıyla yapısal ve ruh-

sal çerçevesinin yaratılmasından geniş ölçüde sorumludurlar.»

Sözlerime son verirken, bu geceki tartışmada ağır basacak olan üç ögeyi belirtmekte yarar görüyorum. Bunların ilki elbet, önce Britanya'nın, sonra da adanın Amerikan nüfuz alanına kayması üzerine de ABD'nin ekonomik çıkarları. Buna Amerika'nın stratejik çıkarlarını da katmak gerek. Bunda Ortadoğu petrolünün ağırlığı olduğu kadar, Kıbrıs'ın ticaret kaynağı ve ticaret yolu olarak önemi de sözkonusu. İkinci öge ise, Kıbrıs'da bir komünist iktidarı tehlikesi olduğu yolundaki kaygılar. Bunun ise özellikle Amerika'da ne kadar önemli bir rol oynadığını yinelemeye gerek yok. Üçüncü öge de üzerinde uzun uzun durulmaya değer bir konu: Yani II. Dünya Savaşı sonunda Britanya'nın, daha sonra da ABD'nin Yunanistan'daki rolü, Truman Doktrini, Marşal Planı v.b. ve bir de Amerika'nın Türkiye'deki rolü ve belirli sınıf çıkarları ile iktidar grupları yaratıcı etkisi...

S.N. — Kıbrıs'daki karşı-sömürgeci mücadele, Kıbrıslı Rumlar arasında EOKA'nın kurulmasıyla, 1955'de topyekûn bir ayaklanma olarak başladı. Türkiye Kıbrıs sorununa henüz karışmış değildi. Soruna iki çözüm yolu vardı; ya nüfus çoğunluğu Rum olduğu için ada Yunanistan'la bütünleştirilecek, ya da İngiliz sömürgesi olarak kalacaktı. İngilizler ilkin Kıbrıs'da patlak veren milliyetçi akım karşısında ürküntüye kapıldılar. Ayaklanma gerilla savaşına dönüştü. 1955-56'da işler büsbütün kırıştı. Britanya, Kıbrıs'daki çıkarlarını bırakıp gideci görünmüyordu. Benden önce konuşan arkadaş, her şeyden önce stratejik olan bu çıkarlardan sözetti. Britanya 1956'da Süveyş kanalından atılınca, Ortadoğu'daki petrol haklarını, özellikle Narsır'ın ortaya çıkışından sonra, Arap ülkelerinde hızlanan milliyetçilik akımına karşı koruyabilmek için Doğu Akdeniz'de bir tek üs olarak Kıbrıs kalmıştı. Kıbrıs'da ekonomik çıkarları da sözkonusuydu, maden endüstrisinin ve turizmin büyük bölümü İngilizlerin elindeydi. Bu durumda, Kıbrıs milliyetçiliğini hizaya getirmek, hızını kesmek için bir çözüm bulunmalıydı.

Bu çözüm, iki topluluk kavramını ortaya atıp, bunu yavaş yavaş geliştirmekti. Kıbrıs'da, biri Türk, biri Rum, iki topluluk olduğu görüşü ilk kez İngilizler tarafından, 1950'de mızraklandı ve üstünde çalışıldı. Sorun, Türkleri, yani hem Türkiye'yi hem de Kıbrıs Türk topluluğunu, Rumlarla, yani hem Yunanistan hem de Kıbrıslı Rumlarla karşı karşıya getirerek, tokuşturarak, Kıbrıs'da İngiliz sömürgeciliğine karşı yükselen milliyetçiliği yoldan saptarmaktı. İş özü, «böl ki hükmedesin» politikasıydı. 1955'de Türkiye ilk kez taraflardan biri olmaya davet edildi. O zamana kadar, Türk hükümeti Kıbrıs adasını yok farzediyormuş gibi davranıyordu. 1955'de Türkler Kıbrıs'ın geleceğini belirlemek üzere düzenlenen Londra Konferansı'na çağrıldılar. Türkiye toplantıya gelirken, elbet, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi fikrini peşin reddederek gelmekteydi iş o noktaya dayanırsa da,

Kıbrıs'ın hiç değilse bir parçası Türkiye'ye verilmeliydi, yani ada taksim edilmeliydi. Böylece Kıbrıs'da milliyetçiliğin patlak vermesinden sonra, sorun öyle bir mecraya oturtuldu ki, anlaşmazlık, «taksim»den, yani adanın bölünmesinden yana olan Türkiye ile «enosis», yani adanın Yunanistan ile birleşmesini isteyen Yunanistan arasında bir ölüm kalım çekişmesi haline getirildi.

1955'den itibaren, Britanya, hem Türkiye'nin, hem de Yunanistan'ın Kıbrıs üzerinde hak sahibi olduğunu kabul ederek, iki ülke arasında ipcambazlığı etti. İki topluluğun birbirinden ayrı, uzlaşmaz ve hasım olduğu varsayılıyordu. Zürih ve Londra antlaşmalarıyla Kıbrıs'ın yarı bağımsız bir ülke olarak ortaya çıkması sağlayan anayasa işte bu temellere dayandırılıyordu. Zürih ve Londra antlaşmalarıyla, Türkiye ile Yunanistan ve Britanya, Kıbrıs'da «garantör» devletler olarak tanınıyor, ve böylece adanın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü güvence altına almayı taahhüt ediyorlardı. Anayasa da, Kıbrıs'da anayasal düzenin iki topluluk arasında karşılıklı ve hasmane denge sayesinde güvencelendirileceği görüşüne dayanıyordu. Anayasa işlemez bir anayasaydı. Bu işin yürüyeceği yoktu. İki topluluk, çaresiz karşı karşıya gelecek, çekişecek, topluluk çıkarlarını azamiye çıkarmak için birbirlerine karşı kıran kırana döğüşecekti; anayasanın perde arkasındaki amacı da buydu zaten.

Nitekim, topluluklar arası ilk çatışma 1963'de patlak verdi. 1963'e doğru gelirken, Kıbrıs'daki iki topluluğun konularını belirlememiz gerek. Bir yanda, o sıra, özellikle dış politikada bilinen kaynakların ağırlığının içine bakan Türkiye'den emir alan Küçük, Denktaş ve avanesinin demokratik olmayan egemenliği altındaki Türk topluluğu vardı. Türk önderliği, Kıbrıslı Türklerle Rumların yanyana yaşayamayacağı, bu yüzden de Kıbrıs'ın iki bölgeye bölünmesi gerektiği tezinin başlıca savunucusu olarak ortaya çıkıyordu. Coğrafi bir bölünme, ta baştan beri, tutukları tezdi. Bu teze bağlılıklarının nedeni ikiliydi. İlk etken Türkiye'nin çıkarlarıydı, Küçük ve Denktaş kliği Türkiye'den, emir adıklarına göre bu doğal. İkinci neden ise, Rum topluluğu içinde özellikle bağımsızlıktan sonra, bir ekonomik canlılığın hüküm sürüyüdü; bir Rum burjuva sınıfı oluşuyor, Rum özel girişimi gelişiyor, kısaca hızlı bir ekonomik kalkınma yer alıyordu. Bu gelişmelerin Rum topluluğunda yer alması boşuna değildi elbet; İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesinde başı onlar çekmişlerdi, şimdi de devleti elleri altında bulunduruyorlardı. Bunların yanı sıra bir de tarihî nedenler vardı; Rum topluluğunun yapısı Türk topluluğunkine göre burjuvaziye geliştirmeye daha yatkındı. Bu nedenle de, Küçük ve Denktaş grubu adada ayrı bir Türk topluluğu, ayrı bir Türk kesimi yaratarak, Türklüğü ayrı bir çerçeve içine alarak, bir Türk burjuvazisi geliştirebilecekleri umudunu besliyorlardı. Özellikle 1963'den sonra, bu amaçla bir dizi önlem de alınmıştı.

Öbür yanda, Rum topluluğu içinde Kıbrıs Rum

Kilisesinin işlevini belirtmekte yarar var. Kilise —şimdi de öyle ya— adanın en büyük toprak sahibiydi. Adadaki toprak varlığının % 10'una sahip olduğu gibi, elinde bakır madenleri de vardı, otel endüstrisinin de denetimini elinde tutuyordu. Bu yüzden de Rum topluluğu içinde özel yatırımlarla özel girişime gerçekten ağır bir engel sayılsa yeriydi. Komünistler, yani o sırada —şimdi de öyle ya— adanın en örgütlü ve en güçlü partisi Batı dünyasının da ikinci en güçlü komünist partisi—olan AKEL özel girişime aykırı konumu dolayısıyla Kiliseyle Makarios'u destekliyordu. O sırada Komünist Partisiyle Kilise arasında çok sıkı bir işbirliği vardı, bu da Rum topluluğu içinde özel girişimi ürküntüyordu. Adayı Yunanistan'la birleştirerek, Komünist Partisinden kurtulmayı amaçlıyorlardı. O sıra Yunanistan'da komünist partileri kurulması yasaktı, biliyorsunuz. Sonra da sıra Makarios'a gelecek, Kilisenin temel direklerinden biri olan Başpiskoposun sahneden çekilmesiyle Kilisenin de hizaya getirilmesi kolaylaşacaktı.

Demek ki, 1963 yılına geldiğimizde, Türk topluluğunda yönetici klikle Rum topluluğu özel kesiminin büyük bir bölümünün adayı Yunanistan ile Türkiye arasında bölmekte, ya da Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleştirmekte çıkar ummakta olduğunu görmekteyiz. 1963'e kadarki gerilim, kısmen anayasanın niteliği, kısmen de bu iki grubun kendi toplulukları içindeki tutumları yüzündendi. 30 Kasım 1963'de, Makarios anayasanın işlemez olduğunu ilan ederek, Kıbrıs'da işleyebilecek bir devlet aygıtı kurulabilmesi için bazı değişimler önerdi. Türk tarafı bunları hemen reddetti, çarpışmalar başladı. Bir ay içinde 200'ü aşkın kişi öldü. Böyle bir gelişmeye çok daha hazırlıklı olan Türkiye, hemen, adanın istilasını önerdi, böylece ülke Türkiye ile Yunanistan arasında paylaşılmış olacaktır.

Şimdi bu noktada topluluklar-arası çarpışmaları kimin, Türklerin mi, Rumların mı başlattığını tartışacak yerde, bu durumdan kimin çıkar umduğuna bakalım! Görülen o ki, bir Türk, bir İngiliz ya da bir NATO müdahalesine yol açabilecek bu durum, her şeyden önce Kıbrıslı Türk önderliğiyle Kıbrıslı Rum topluluğundan belirli bir kesimin işine gelmekteydi. Nitekim, Britanya, birlik düzenliği sağlamak için, adaya acele birlikler göndermeye girişti. Birkaç ay içinde gönderilen birliklerin toplamı 20000'i buldu. 1964 Ocağı ile Şubat'ında, ABD adaya ortaklaşa bir müdahale ve istila harekati önerdiyse de, buna Makarios ve Rum topluluğunun çoğunluğu şiddetle karşı durdu. Makarios davayı uluslararası bir dava haline getirmeyi başardı; bütün dünya ülkelerinin önderlerine teğraflar yollayarak, sorunu NATO'nun elinden koruyup, Birleşmiş Milletler'e mal etti. Böylece Amerikalılarla Türklerin adayı istila hevesleri kursaklarında kaldı.

1963'den sonra Makarios'un önderliği nitelik değiştirmeye başladı, bu adanın tarihinde bir dönüm noktasıydı. Bu tarihten sonra, Makarios Yunanistan ile birlik fikrinden aşağı yukarı caydı. Heç-

can verici bir öge olarak zaman zaman ortaya atılırsa da, Makarios enosis'in ne sonuç vereceğini artık kavramıştı. Belliydi ki, enosis, Makarios ile onun en büyük destekleyicisi olan Komünist Partisinden halâs olmak üzere ortaya atılmış bir öneriydi. Derken, Başpiskopos Üçüncü Dünya ülkeleriyle ve Sovyetler Birliği ile bağları sıkılaştırmaya girişti. Üçüncü Dünya'nın önderliğine oynadı, ve bunu bir ölçüde de başardı. Bütün Doğu Avrupa ülkeleri ve Sovyetler Birliği ile iki yanlı ticaret antlaşmaları imzalandı. Öte yandan, Komünist Partisi, AKEL de, bu sola açılıştan alabildiğine yararlandı. Bu yüzden de adanın geleceğine ilişkin Amerikan kaygıları arttı. 1963-64'e gelinceye kadar, ABD adada meydanı geniş ölçüde Britanya'ya bırakmıştı. O tarihten sonradır ki, ABD adayla ciddi olarak ilgilenmeye başladı. Ortadoğu'nun Castro'su'ndan bir an önce kurtulması teması da bu arada ortaya çıktı. Özellikle Yunanistan'daki 1967 faşist darbesinden sonra, Makarios'a karşı tertipler hızlandı. Kıbrıs'da sağ kanat gruplarınca birçok suikast girişimleri tezgâhlandı. Albay Grivas adaya döndü, daha sonra da amacı Makarios'u devirip Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleştirmeyi amaçlayan EOKA-B kuruldu.

Y.M. — Görüyoruz ki, 1974 Temmuz'u olaylarından sonra Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün ortadan kalkışı, aslında Türkiye'nin, Yunanistan'ın, ama özellikle bu rejimleri destekleyen ABD ile NATO'nun yabancı müdahalesi sürecinin bir sonucu. Bölgedeki emperyalist tertibin başlıca amacı da buydu. Kurulduğu günden başlayarak cumhuriyeti alaşağı etmek için akla gelen her çareye başvuruldu. 1960'da, daha doğuşunda, sömürge yönetiminden erkinleşme bakımından göze batan birtakım pürüzler sözkonusuydu. Bunları üç başlık altında toplayabiliriz. Bir kez kendi alinyazısını belirleme, self-determination ilkesi yerine sınırlı bir öz-yönetim ilkesi getirilmişti. Sınırlı oluşu da şundan: 1960 Zürih antlaşmaları imzacı üç garantör devletin yasal müdahale imkânını öngörmekteydi. Erkinleşmede eksikliğin ikinci yanı, Kıbrıs anayasasının yapısında kendini gösteriyordu; anayasa hem Kıbrıslı Türk, hem de Rum topluluklarına veto hakkı tanıyor; üstelik Kıbrıslı Türklere nüfusun sadece %18'ini oluşturmalarına karşın %30 temsil hakkı veriyordu. İlk üç yılda bu anayasanın işlemeyeceği anlaşılıyordu; en hayatî vergi ve iç güvenlik tasarıları bile bu yapı çerçevesinde yasama organından çıkarılmıyordu. Bu yüzden de ilgası zorunlu doğdu. Üçüncü eksiklik ise, adada Britanya egemenliği altında bırakılan İngiliz üslerinin varlığıydı. Bu İngiliz egemen bölgesinin yüzölçümü 250 km² yi buluyordu.

1963-64'de durum çıkmaza girip, yeniden topluluklar-arası çarpışmalar başladığında, Kıbrıs BM'in üyesi olarak, BM beyannamesinin özüne ilişkin self-determination hakkına sahip çıktı. Bu doğal hak sözümona dostu olan emperyalistler tarafından yadsına dursun, Kıbrıs'ı BM içinde ve dışında destekleyenler, bağılantısız ülkeler ve bir ölçüde de Sovyetler Birliği oldu. Kıbrıs 1963-64'den sonra, sonunda,

fiili bağımsızlık statüsünü kazanıp, bağılantısızlık politikasına kapılandı zaman, başta ABD olmak üzere NATO emperyalistleri bu gelişimi baltalamak için akla gelebilecek her türlü askerî diplomatik, siyasî manevraya başvurdular. 60 yıllarının ortalarında, Ortadoğu'daki gelişmeler bir anti-emperyalist ve milliyetçi eğilimi göstermekte ve Yunanistan ile Türkiye'nin gerici hükümetlerine karşı yığınsal baskılar oluşmaktaydı. Öte yandan Akdeniz'de Sovyetler Birliği'nin gittikçe artan donanma varlığı Kıbrıs'ı strateji bakımından Batı'nın gözünde büsbütün önemli kılınmaktaydı.

Bu yüzden ikisi 1964'de, biri de 1967'de olmak üzere, George Ball, Acheson ve Cyrus Vance'in üç ayrı müdahalesi yer aldı. Bütün bu bileşimler Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü ayaklar altına almaya yönelik birikimlerdi. Ama, açıktan açığa harekete geçmeye cesaret edemedikleri için, bağımsızlık ve toprak bütünlüğü ilkelerine kavuk sallaya dursunlar, ileri sürdükleri öneriler, aslında, adanın coğrafi ya da idarî taksimi niteliğindedir. 1967'de Yunanistan cunta sultası altına düştükten sonra, ABD'nin Kıbrıs içinde doğrudan müdahalesine gerek kalmadı, Yunan albayları her türlü mashağa alestaydı zaten. 1970'de Makarios'u öldürmeyi başaramayınca, onu ultimatolarla baskı altına almayı denediler. O girişim de cılk çıkınca, aslında Gnl. Grivas ile —hemen belirtelim, sayısı birkaç yüzlü geçmeyen— EOKA-B birlikleri tarafından yürütülen geniş çapta bir yıldırıcı harekate girişildi. Bu olayları ABD doğrudan doğruya mı yürüttü, yoksa Yunan uşakları aracılığıyla mı tezgâhladı? Bunun tartışılmasının anlamı yok. İşin munda yanını satılık adamlarına bırakmış oluşu Amerika'yı bu cürümlerdeki sorumluluğundan kurtaracak değil ya! 50 yıllarının sonlarında İngiliz sömürgecileri tarafından beslenen ve «Volkan» adlı örgütte yürütülen Kıbrıslı Türk yıldırıcı hareketi 60 yıllarının ortasında ve sonlarında, sonra da 70 yılları başlarında, TMT adı altında büsbütün hızlandı. İsrail'de Altı Gün Savaşı sonrasında Ortadoğu'daki gelişmeler, özellikle Mısır, Suriye ve Irak'ın sola kayışı, hele 1969'dan sonra Libya ile Sudan'da başveren milliyetçilik, öte yandan da OPEC ülkelerinin bölgedeki petrol kumpanyalarına karşı kızışan direnci, ikide bir Sovyet Rusya'dan yardım isteyen, üstelik bu yardımı almayı beceren «Kızıl Papaz»ın tahtından indirilmesini bir ölüm-kalım sorunu haline getirmişti.

1974 Temmuz'unda, Yunan cuntası bir askerî darbe düzenledi, ardından Türkiye'nin adaya çıkartması yer aldı, bu gelişmelerin sonuçlarını hep biliyoruz. Böylece Yunanistan ile Türkiye NATO'nun asıl niyetlerini, hesaplarını Kıbrıs halkının çıkarları pahasına gerçekleştirmiş oldu. Kıbrıs'ın bağımsızlığının garantörleri derlerken, ortalağı kana buladılar. Bununla bitti mi iş? Garantörlerden biri olan Büyük Britanya da Kıbrıs'ın bağımsızlığının ayaklar altına alınmasına seyirci kaldı. Öte yandan ABD'nin başlangıçtaki sözümona tarafsız ve müdahale edilmemesi taraftarı olmayan tutumu da nice zikzaklar çizdikten sonra, Türkiye'ye karşı

Birikim 48/26

silah ambargosu kararıyla renklenir gibi olduysa da, bu, Kıbrıs'da ve Yunanistan'daki Amerikan aleyhtarı duyguları, Türkleri gücendirme pahasına, yatıştırmak üzere alınmış bir idare-i maslahat kararıydı. Amerikan dış politikası, Yürütme Organı ile Kongre arasındaki yapmacık anlaşmazlığa düzeysel olarak yansıyan temelli bir ikilem içinde çalkalanmaktadır. Adayı denetim altında tutmak için imal edilen Kıbrıs davası, emperyalist «böl ki hükmedesin» şiarının bu yeni uygulaması öyle bir hız kazandı ki, sade Kıbrıs'ı ikiye bölmekle kalmadı, Yunanistan'ı, Türkiye'yi ve NATO'nun güveney kanadını sonu nereye varacağı belli olmayan bir kargaşaya sürükledi. ABD ile NATO, Kıbrıs halkına dayatılacak ve bu yarayı kapatacak bir çözüm yolunu Yunanistan ile Türkiye'ye kabul ettirebilmek için elinden geleni ardına koymuyor. Zürih konferansının mantığı buydu, şimdi de Ecevit'in birkaç gün önce Kıbrıs Hükümetine sunulup da geri çevrilen önerilerinin mantığı da bu. Bu önerilerin işlerliği yok, çünkü sözkonusu üç devletin garantörlüğü ilkesinin ardından yabancı müdahalesini yeniden kutsamakla kalmıyor, aynı zamanda yürütmenin bütün dallarında eşit temsil esasını yineleyerek, etkin hükümet işleyişini baştan önlemiş oluyor, veto belâsını hortlatıyor. Bu acı hap, işgal altındaki topraklardan sınırlı geri çekilme ve ceplerin yavaş yavaş kaldırılması, ahahlinin serbestçe hareketi gibi önlemlerle şekerlen-diriliyorsa da, iyi niyetle ortaya atılmış olmaları koşuluyla olumlu sayılması gereken bu öneriler, yukarda değindiğimiz iki yanlış ilkenin doğuracağı pürüzleri gidererek güçte değiller, hatta onlarla çelişkideler, bu yüzden de işlerlikleri yok. Ankara bugünkü güçsel konumu içinde anayasa ilkelerini tepeden dayatabileceğini sanıyorsa, fena halde aldanıyor. Anayasa esaslarını Kıbrıslılar kendileri belirlemelidir. Bunun için de bütün yabancı birliklerin geri çekilmesini ve bütün mültecilerin yuvalarına dönmelerini öngören BM kararlarının tam olarak uygulanması gerekir. Ancak o zaman hem Kıbrıs Türkleri, hem de Kıbrıslı Rumlar istemlerini özgürce dile getirebileceklerdir. Bugün Kıbrıslı Türkler de işgalin çilesini çekmekte, Denktaş buyruğundaki faşist yönetimin sıkısı altında bulunmaktadır.

Sözlerime son verirken, 1965'de faşist TMT tarafından katledilen özgürlük savaşçısı Derviş Kavazoğlu'nun ölümünden birkaç gün önce yazdığı bir mektuptan size bazı bölümler okumak istiyorum: «Emperyalistler, Kıbrıs gençliğini, hem Türkünü, hem Rumunu oyuna getirip, dağ başlarında birbirlerini kurşunlattılar. Daha dün aynı fabrikalarda, aynı dairelerde, aynı madenlerde yanyana çalışan, çocuklarının ekmeğini çıkarmak için bu toprağı yanyana ekip biçen, yurtlarını geliştirmek, hayat düzeylerini yükseltebilmek için yanyana didinen, aynı alanlarda yarışan bu genç insanlar, şimdi emperyalistlerin ellerine sıkıştırdığı silahlarla birbirlerini öldürüyorlar. Kirli hesapları yürütebilmek için emperyalistler iki topluluğun yanyana yaşayamayacağı yalanını saldılar ortaya. Ajanları marife-

tiyle 20.000 Türkü evlerinden barklarından çıkartıp toplama kamplarından farkı olmayan yerlere tıkıldılar. Şu anda binlerce Türk yurtlarından, köylerinden, tarlalarından irak, açıkta, çadırlarda kabile hayatı yaşıyor. İlk ve orta okullar kapalı, binlerce Türk çocuğu eğitimden yoksun. Emperyalistlerin yardımıyla bir avuç faşist, Kıbrıslı Türk topluluğunun önderliğini ele geçirdi. Ne çekiyorsak onların yüzünden çekiyoruz. Bu grup, Türk halkının emperyalizme karşı gerçek duygularını, öfkelerini, düşmanlığını dile getirmesine engel. Gece karanlıklarında topluluğumuzun demokrat gazetecilerini, ilerici önderlerini öldürüyorlar, düşündüklerini söylemeden yılmayan yurttaşlarımızı tutukluyor, kaçırtıyor, hapsediyorlar. Hitler icadı aletlerle onlara işkence ediyorlar. Bu söylediklerimizin hepsini ispatlayacak belgeler var elimizde.»

A.S. — Kıbrıs, uluslararası sahnenin en girift sorunlarından biri. Şaşırtıcı da, çünkü çözümlemeye davrandığımızda, soruna birçok açılardan yanaşmak zorundasınız; siyasal, sosyal, ekonomik etkenler var işin içinde. Sorunu sade iç politika, Kıbrıs hayatı açısından değil, Türkiye, Yunanistan ve uluslararası plan bakımından, ABD emperyalizmi ve Batı çıkarları bakımından da ele almak zorundasınız. 1974 Temmuz'una dönüp duruma bir göz atalım. Sampson'un bir CIA ajanı olduğunu inkâr eden kimse yok. Sampson Kıbrıs'da bir faşist darbeyi yürütmek için öne sürüldü, böylece enosis gerçekleştirecek, Yunanistan'la, yani o zamanki faşist Yunan rejimiyle bütünleştirilecekti. Türk müdahalesi bu tasarımları, bir ölçüde, suya düşürdü. Her iki yanca da iyi gözle görülen bu müdahale Sampson hükümetini devirdi. Bir ilginç nokta da, Türkiye, genel olarak, dış politikası bakımından Amerika'nın buyruklarını izlemekle birlikte, Türkiye'ye Lefkoşe'ye doğru bir köprübaşı kazandıran ilk müdahale konusunda Amerika ile tam bir görüş birliği içinde değildi. Derken, birkaç gün sonra, müdahale genişletildi, Türk birlikleri adanın %40'ını işgal ettiler, mülteci sorunu filan hep bundan doğdu. Benim kanım şu ki, ABD zulasında birtakım planları hazır tutmaktaydı. Bunlardan biri de, Acheson planı, yani *çifte-enosis* planıydı; adanın bir bölümü Türkiye'ye, bir bölümü de Yunanistan'a gidecek, böylece Kıbrıs bir NATO toprağı haline getirilecekti, işler de büsbütün kolaylaşmış olacaktı. ABD başlangıçta Ecevit'in ilk müdahalesine karşı olmakla birlikte, durumdan yararlanmasını bildi, gelişmelerini kendi çıkarlarına uygun kılmak için hemen harekete geçti, yani rafta hazır bekleyen bir planı Türk ordusunun kendi adına uygulamasını sağladı.

Kıbrıs'daki duruma bakmakla yetinmeyip, o sırada Türkiye'deki gelişmelere de bir göz atalım. 1971'de ülke sosyal, siyasal bir keşmekeş içindeydi. 12 Mart'da askerî bir müdahale oldu. Birçok demokratik kurumlara el sürülmediği, örneğin parlamento, yüce divan, yargı organları eskisi gibi işler göründüğü için, çoğu Amerikalı bu değişikliğin gerçek niteliğini kavrayamadı. Oysa başa geçen hükümet askerlerin özene bezene seçtiği bir

Birikim 48/27

hükümetti. Bu hükümetin belli başlı iki uygulaması oldu. ABD afyon planına paralel olarak Anadolu'da afyon üretimini durdurdu; bir de solun üstüne olanca gücüyle yüklendi.

1973 Ekim seçimleri sonuçlanıp, askerler kışlarına çekildiklerinde, sol, beklenmedik —beklenmedik diyorsam, Türkiye'deki egemen sınıfların açısından beklenmedik diyorum— başarıya ulaştı, CHP en güçlü parti olarak ortaya çıktı. Kendi başına hükümet kuramayacağı için de Millî Selamet Partisi ile koalisyonla girdi. Bu parti dinî ve gerici bir parti olmakla birlikte, ülkenin kalkınmasından yeterince pay alamayan küçük-burjuva kesimlerinin bazı istemlerini de getirmekteydi. Ecevit'in bu koşullarda bu hükümeti yürütmesi güçlü. Zaman zaman dizginleri elinden kaçırıyordu, Kıbrıs meselesinden önce de, sonra da bu gibi durumlarla karşılaştı. Öte yandan, iş çevreleri Ecevit'in radikal bazı ekonomik politikalar yürüteceğinden korktuğu için, bu hükümete karşı fiili bir uluslararası ekonomik ambargo uygulanmaya başlandı. Bu arada, 1974 öncesinde Türkiye ABD'yi bir başka bakımdan da kızdırmış ve ürkütmüştü. 1973 Ekim savaşı sonrasında Türkiye Ortadoğu savaşına havadan ikmal yapabilmesi için semalarını Sovyetler Birliği'ne açmıştı. (Burta karşılık, C-3 uçaklarının Türkiye'deki yirmi Amerikan üssünden biri olan Çiğli alanından havalanmasına izin vermemişti. Bütün bunlar, uluslararası plandaki köstekleyici istikrarsızlık ortamıyla da birleşince, ABD'yi ürkütücü boyutlara erişen gelişmelerdi. Türkiye'yi eskisi gibi eskese yöne çekemeyeceğinden korkmaya başlamıştı. Tıpkı Makarios'un Akdeniz'in Castro'su olması gibi, Türkiye'nin de güvenilmez bir müttefik haline gelmesi belirttileri sözkonusuydu.

Ambargo işte bu bütün içinde görülmelidir. Resmî açıklama ABD'nin Türkiye'ye Amerikan silahlarını Kıbrıs'da kullanmasına izin vermediği ve bu yasaklamaya karşın çıkartmanın yapılmış olması ve Türkiye'nin bu yüzden cezalandırılmasıdır. Ama bu, kolay yutulur bir açıklama değil elbet. Ambargonun gerisindeki nedenler çok daha çapraşık. Ambargo Ecevit hükümetinin fiilen iktidarsız kalışı yüzünden istifa etmesinden dört beş gün sonra kondu. Ecevit bir kumar oynadı fakat iş çevreleri ve dış devletlerin desteğinden yoksun olduğu için kaybetti. Ambargo 1974 Eylül'ünde kondu. Ama tartışması yukarıda belirttiğim nedenlerle —Türkiye'deki iç istikrarsızlık ve uluslararası durum— daha çok öncelikle Amerikan basınında başlamıştı. *The New York Times* daha 1974 baharında Türkiye'nin fazla radikalleştiğini söylüyor, bu ülkeye yardımın kısılması v.b. öneriyordu. Bugün ambargonun baş savunucuları olan Kongre üyeleri de daha o zamandan ambargo lafını etmeye başlamışlardı. Demem o ki, ambargo davasını Kıbrıs davasıyla birebir ilişki içinde sanmak yanlış. Kıbrıs bir bahaneydi, durumu kristalleştiren bir vesileydi, ambargo çalışmaları daha çok önceden başlamıştı. Soruna bu gözle bakmayı bilmeliyiz ki, ambargonun ne olduğunu, neye yaradığını

anlayalım. Ve neden vakit erişince bir gün, Carter' in şu günlerde kongreden istediği üzere, kalkabileceğini kavrayalım.

Kıbrıs'daki iç duruma tekrar kısaca bir göz atmak istiyorum. Osmanlı İmparatorluğu zamanında pekâlâ geçinen iki toplum bir süre sonra o kadar iyi geçinememeye başladı. Bunun içinde benden önce konuşan arkadaşların açıkladığı üzere, birtakım efsaneler yaratıldı. Etnik, dinî ve milliyetçi her türlü oranın dışında büyütüldü, şişirildi. EOKA-B ise karmaşık bir sorun. Bu örgüt (yani birinci EOKA) üyeleri altmış yıllarına kadar seçkin vatanperverler olarak görüldüler. 1962'de ilk beş yıllık plan ilan edildi; çağdaş ve gelişmiş bir Kıbrıs'ın kurulmasına başlandı. Bunda başarı kazanılmadı değil, Kişi başına gelir Yunanistan'ından de yüksekti, Türkiye'ninkinden ise rahat rahat. Yıllar geçtikçe, EOKA önderleri tabanlarını kaybettiler. Elinde silah, İngilizlere karşı döğüşmüş savaşçıların günü geçiyor, yerlerine üniversite mezunları, işten anlayan gençler geliyorlardı, devlet kademelerinde onların yıldızları parlıyordu. Ada'da diplomalıların sayısı arttıkça artıyordu. Üniversite mezunları sayısı bakımından Kıbrıs, dünyada oranca, ABD ile Kanada'dan sonra geliyordu. Gençler İngiltere'de, Batılı ülkelerde, Yunanistan'da eğitim görüyorlardı. Kıbrıslı Türkler de Türkiye'de tabi. Zaman Grivasçılar aleyhine işliyordu. Grivas 1971'de adaya döndüğü zaman, bu gaile çıkarmaya hazır, hevesleri kursaklarında kalmış unsurlar tarafından açık kollarla karşılandı. Öte yandan Makarios Enosis'i hâlâ sözde savunur görünmekle birlikte, ABD de dahil, herkesi hizada tutabiliyordu, bundan da en çok Amerikalılar şikayetçiydi. Ekonomik durum altmışlarda hayli hızla geliyordu. 1963'de Kıbrıslı Türkler hükümeti bıraktıkları zaman, hemen bütünüyle kendi istekleriyle kapalı bölgelere girip hapsedildiler, ekonomik bakımdan halleri hiç de parlak değildi. İki topluluk arasında ekonomik bakımdan bir çeşit soğuk savaş başladı. Türkler, Kıbrıslı Rumların kendilerine iş imkânı tanımadığından yakınıyorlar, ekonomik kalkınmadan yararlandırılmadıklarından söz ediyorlardı. Bu kanıda gerçek payı ne olursa olsun, gidişattan en büyük parsayı toplayan, ulusal duyguları büyük bir ustalıkla sömürerek Türklere Kıbrıslı Rumlarla alışverişini yasaklayan ve onlara yüksek fiyatlarla mal satan Denktaş ve kliği idi şüphesiz.

Sözlerime son vermeden önce şunu belirtiyim: Türk müdahalelerinden sonra, adanın kuzeyinin Türkiye ile bütünleşmesi bir dereceye kadar gerçekleştirildi. Bu konuda ilginç bir gelişme de Akbank'ın adadaki faaliyetleri. Türkiyenin ikinci büyük özel girişimi olan Sabancı Holding'in denetiminde bulunan bu banka, Kıbrıs'da şubeler açtı ve Türk lirası ile iş görmeye başladı. Türkiye ile bütünleşme süreci içinde tarım ve sanayide birtakım kamu ve özel sektör kuruluşları da sahneye çıktı. Şimdi sorulacak soru, sürekli yapılan yardıma karşın, zengin bir ülke olmayan Türkiye niye soruna tam bir çözüm bulmadı? Ambargo biliyor-

Birikim 48/28

sunuz sadece askerî değil, aynı zamanda ekonomik. 1977 sonunda Türkiye'nin yabancı kredileri kurumuş halde. Öyleyse Türkiye neden soruna bir çözüm bulmuyor? Dört yıldır ABD'nin, Batılı devletlerin, Ortak Pazar'ın baskısı altında; Kıbrıs'dan çık diye zorlanıp duruluyor. Kanımca cevap, Kıbrıs'ın Türkiye'nin ekonomik ambargoya karşı sahip olduğu son koz olması. Özellikle MC hükümetleri boyunca, sorunu sallantıda bırakma, Batı'dan bir şeyler koparabilmek için, tek çare olarak görülmüş olabilir. Ecevit ise tam zamanında sahneye çıkmış görünüyor. Ekonomik istikrarın simgesi olarak yeni hükümet yabancı musluklarının açılması bakı-

mından çok daha çekici bir nitelikte görülse yeridir... Bu konuda söylenecek çok şey var ama zamanım dolduğu için sözlerime son veriyorum...

Yerimizin darlığı yüzünden bu konuşmalar sonunda dinleyicilerin de katılımıyla yapılan tartışmaları sizlere iletemediğimiz için özür dileriz. Kıbrıs sorunu üzerine geniş kapsamlı bir broşür hazırlanmış bulunmaktadır. Dergimizin bu sayısı elinize geçtiği sırada bu broşürümüzde dizgiye girmiştir.

Ceviren CAN YÜCEL

Birikim 48/29

DANY DİNER

Emperyalist Barıştan Sınıflar Savaşına

Camp David sonuçları üzerine yapılan değerlendirmeler, değerlendirmeyi yapanın ne derece olayın içinde yer aldığına, dolaysız çıkarımın nerede bulunduğuna bağlı oluyor. Sol eleştirinin kendi kendini kavrayışı gereği («tarafsızlık olmaz» esprisi —ç) onadığı bir materyalist olağanlık bu. Çelişkiler «doğru» analiz aracıyla değil eylem aracıyla, siyasal yan tutma yönündeki pratik yoluyla çözülür. Bu konuda şüpheye yer yoktur; çünkü tarihî materyalizmi, sonradan görülen «hakikat»lerden ayıran şey budur. Bununla birlikte tarih, hareket ile yapı arasındaki; günlük, ertelenemeyen eylem ile, tarihî gelişimin —içinde bireylerin geçtiği pratik olarak eylemde buldukları, ama onların eylemlerinin hareket ettirici anlamda tarihî olmadığı— kavramlarla belirtilen analitik kavranışı arasındaki, üstüne çok gevezelik edilen «zamanın uyumsuzluğu» da tanır. Hem de, sadece bunu «da» tanır demenin yetersiz olduğu ölçüde, geniş ölçüde tanır.

Camp David'in geçici sonuçlarının, ondan etkilenenler bakımından değerlendirilmesi, bu çelişkiyi taşımaktadır; yani doğrudan doğruya baskı altında kalanlardan yana doğrudan, günlük pratik bir tavır almak —ki reel-politikada bu bugün ne olursa olsun bir çaresizlik biçiminde ortaya çıkmaktadır— gereklidir ve öte yandan uzun dönemde —fakat sadece uzun dönemde— direnişe şimdiye kadar görülenlerden daha başka kurtuluş yolları sunabilecek olan tarihî eğilimin «doğruluğu» bununla çalışmaktadır. Somut olarak söyleyecek olursak: «Toplu çözüm» diye sunulan Mısır-İsrail özel anlaşmasının, uzun dönemde olumlu fakat anlık olarak olumsuz diye nitelenmesi gereken sonuç ve etkiler üzersine eylemli bir yorum yapmak gerekmektedir. Burada, önce açıkça ortaya konması gereken, daha özgül bir yan tutma tarzına geri dön-

meye ihtiyaç var: Merkezî motifleri aynı anda hem anti-siyonizm, dolayısıyla enternasyonalizm, hem de sosyalizm olan bir yan tutma tarzı bu. Anti-siyonist, çünkü Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması zorunlu olarak Arap-Filistinli halkın sürülmesini ve göçe zorlanmasını getirecekti ve getirdi; ayrıca bu devletin varlığının korunması Filistinlilerin hem birey olarak hem de topluca sürekli biçimde aşağılanmasını ve ezilmesini gerektirmektedir. Enternasyonalist, çünkü bir zamanların İngiliz manda bölgesi Filistin'de, bir, veya iki, ulusal devletli «çözüm»ler hiçbir tarafca düşünülemez. Sosyalist, çünkü ancak burjuva-olmayan ilişki ve örgütlenme biçimleri, egemenlik gücü ile milliyeti birbirinden ayıracak biçimler, bir Yahudi-İsrail milliyeti ile bir Arap-Filistin milliyetinin birarada —yanyana değil— varolmasını güvence altına alabilir. Filistin konusunda, içinde siyasal ahlâk ve tarihî eğilimin saf tutarak aşılabilceği enternasyonalist-sosyalist program budur.

ORTADOĞU'DA EMPERYALİZMİN «İSTIKRAR» SAĞLAMA ÇABALARI

Amerikalıların Camp David görüşmelerini yürüttüşleri, bir burjuva alımsatım sözleşmesinden çok, Papa seçimi için yapılan Kardinaller toplantısını andırıyordu. Ve böylelikle, «egemen» tarafların emperyalizme bağımlılıklarını hayli çarpıcı biçimde gösteriyordu. Görüşmeler bütünüyle İsrail'in yararına sonuçlar vermiş görünüyordu: Nüfusu en fazla olan ve askerî yönden ciddiye alınması gereken bir Arap ögeyle özel anlaşma yaptı İsrail. İsrail tarafı haklı olarak —ve aynı zamanda Sedat için zararlı sonuçlar doğuracak biçimde—, Mısır'ın «Ortadoğu Anlaşmazlığı»ndan çekilmesi sonucunu, iki cepheye birden yürütülmesi gereken ge-

niş kapsamlı bir savaş pek muhtemel görünmemektedir, diye belirtti. Sedat, gizli isteklerini örtmekte kullandığı «toplu çözüm» önerisinde, yani «Ortadoğu Anlaşmazlığı»nın kurucu öğelerinden olan Filistin sorununun da çözülmesinde sözde müthiş ısrarlıyken, kısa zamanda omuzlarındaki bu yükü atmaya başlamış görünüyor.

Gerçekte Nasır'ın Mısır'ı da Filistin sorununa doğrudan doğruya karışmamış, ancak İsrail'in 1950'lerdeki aşırı-emperyalist politikası yüzünden bu sorunun içine itilmişti. Siyonist İsrail devleti o zaman, özellikle Mısır'dan kaynaklanan, Araplar arasında bir anti-emperyalist birlik sağlama yönündeki düşünceleri askerî yoldan bastırmaya çalışıyordu. Nasır'ın ölümünden sonra iktidara Sedat geçince, Mısır'ın, Arabizmden dar anlamıyla bir Mısır milliyetçiliğine doğru geri çekildiği görüldü. Bunu gerçekleştiren, askerî bürokrasiyle yeni-eski burjuvazinin Sedat'ın kişiliğinde temsil edilen ittifakıydı. Bu ittifak, yıkıcı bir etki gösteren silahlanma giderlerini azaltmak ve bu sayede açığa çıkacak finansman araçlarını üretken biçimde yatırmak çabasıydı. Bu eğilim, ham petrol fiyatlarındaki patlama ile ve bunun sonucunda ham petrol üreticilerinin kapitalist dünya pazarıyla bütünleşip gerçek birer ticarî taraf haline gelmeleri ile çakıştı. Ve sonunda Sedat, her şeyi felç eden «Ortadoğu Anlaşmazlığı»na bir hareketlilik getirmek için 1973 Ekim Savaşına yol açtı. Bu savaşta askerî operasyonları, görüşmelerle sağlanacak bir barışa yönelik ileri alan hareketleri niteliği taşıdıklarını açıkça belli ediyorlardı; ve bu görüşmelerde ABD'ye merkezî bir rol düşecekti. Filistin sorununun ve «Ortadoğu Anlaşmazlığı»nın emperyalistlerin işine gelecek biçimde «yatıştırılmasından» kendisine çıkarlar sağlamak isteyen İsrail devletine; ABD yardımlarıyla yaşayan, onun himayesi altındaki bu devlete, birtakım koşulları sadece ABD dayatabilirdi.

Bu gelişim, Başkanlık makamında cisimleşen Amerikan yürütme gücünün Vietnam ve Watergate yüzünden zayıflaması ve —geniş ölçüde, İsrail yanlısı olan— Kongre'nin gücünün artması nedeniyle sekteye uğradı. Aynı sıralarda mezhepler devleti Lübnan'da toplumsal çelişkiler keskinleşerek bir din savaşı görünümünü aldı ve —Ortadoğu Anlaşmazlığı»nı bütünüyle ilgilendiren bir sonuç daha yarattı—, Filistin direnişi askerî bakımdan güçsüzleşti. Bu da FKÖ'nün olayların bundan sonraki gelişmesi üzerinde etkide bulunma imkânlarını azalttı; özellikle ABD ve Suudî Arabistan'ın istediği gibi bastırma ile yükümlü bir polis işlevini üstlenen Suriye'nin oynadığı rol konusunda bu böyle oldu.

Panama Kanalı Anlaşması ve Mısır, İsrail ve Suudî Arabistan'la «Silah Paktı», özellikle Sedat'ın Kudüs'e giderek gerçekleştirdiği hazırlık çalışmalarından sonra —bu ziyaret coğrafi bakımdan İsrail'de oldu ama siyasal bakımdan Amerikan kamuoyuna hitap ediyordu—, Carter yönetimi bir atılım yapmayı başardı, Kongre karşısında yürütmenin gücünü artırdı. Gerçekte Carter'ın, kendi-

sine hareket serbestisi yaratma yolundaki bu girişimlerinin altında yatan neden, Kongre'ye bir türlü kabul ettiremediği enerji politikası hedefleri doğrultusunda, bütünsel-emperyalist çıkarlar yararına tekil çıkarları geriletmek istemesiydi. Pahalılaştıran ve miktarı artan petrol ithalatınca ABD dış ticaret dengesinde meydana getirilen açığın kapatılması çabaları, doları kemiriyor ve onun dünya para birimi olarak dışarda yerine getirdiği işlevi değersizleştiriyordu.

Himayecilikten doğacak türden, ya da başka türden tehlikeleri konu etmezsek: Ortadoğu'da, son olarak Filistin anlaşmazlığının bir kenar bölgesinde, Lübnan'da, kanlı bir sonuç yaratan, patlamaya gebe durum, ABD açısından, askerî tehlikelerden daha başka tehlikeleri de barındırmaktadır; petrol üreticisi Arap ülkeleri ve özellikle ABD'nin çıkarına uygun olarak şimdiye kadar petrol fiyatlarını düşük tutan Suudî Arabistan, emperyalist hegemonyacı güç tarafından «ağırbaşlı» diye nitelenen, bugüne kadarki fiyat politikalarını terk ederlerse, ABD'nin petrol giderlerinde sıçramalı bir artış olacaktır. Bundan başka, Ortadoğu ve Afrika Boynuzu'ndaki anlaşmazlıkların sürmesi, İran'ın iç durumu gözönüne alınmasa bile, emperyalizm tarafından tehlike olarak değerlendirilen bir bölgesel «istikrarsızlaşma»yı beraberinde getirmektedir. Gerici devletler burada Sovyetler Birliği'nin bölgeye girebileceği bir geçiş kapısı açıldığını düşünmektedirler. Özellikle 1977 Ocak'ta meydana gelen huzursuzluklarla, emperyalizm dostu Sedat'ın durumu da tehlikeye girince, bir Ortadoğu barışını, en azından İsrail ile Mısır arasında bir barışı sağlayarak hareketliliği istikrara döndürmek zorunlu hale geldi.

CAMP DAVID SONUÇLARI VE ARAPLAR ARASINDA UYUŞMAZLIKLAR

Olayda yer alanların hepsi emperyalist anlamda «istikrar»ın sağlanması için çalışıyorlar. Yalnız, birinin somut istikrar durumu ille de ötekini istikrarına bağlı değil; çünkü hayatta kalmayı garantileyen kısa dönemli istikrar, uzun dönemde istikrar denen şeyin kuyusunu kazabiliyor. Bu biçimde, Suudî Arabistan, Sedat rejiminin iç istikrarını, Suudî rejiminin «güvenliği» ile eş tutulabilecek bir Araplararası istikrar pahasına tehlikeye düşmüş görüyor. Kalabalık nüfuslu Mısır, Arap bütünsel cephesinden ayrıldığı ve bu cephenin istikrarsızlığı meydana çıktığı için, başka devletlerin, örneğin Libya'nın, Irak'ın ağırlığı artabilir. Müthiş dindar ve anti-komünist Suudîler aynı zamanda, Amerikalıların takdis ettiği özel anlaşmanın (Camp David —ç.) bütün emperyalistlerce güven altına alınması gereken Ortadoğu'ya, Filistinliler ve Suriye üzerinden, daha güçlü bir biçimde girmesi için Sovyetler Birliği'ne fırsat yaratmasından korkuyorlar. Petrol zengini Suudîler bir Mısır-İsrail özel anlaşmasını, Arap dünyasında gitgide artacak çatışmaların kaynağı, bir «istikrarsızlık» kaynağı, uzun dönemde kendi rejimleri açır-

Birikim 48/30

sından hiçbir iyi sonuç getirmeyecek bir olgu olarak görüyorlar.

Ve bu noktada ABD gene kendisine hegemonyacı tarzda işe karışma görevinin düştüğünü görüyor: Çünkü bir Mısır-İsrail özel anlaşması gerçi ABD çıkarlarının kısa dönemde güvenlik altına alınması anlamına geliyor; fakat uzun dönemde gerici Suudîlerin zayıflaması demek— oysa Ortadoğu'daki bütün çatışmaların maddî temelini onların hayatta kalması, yani petrol fiyatı ve taşıma yollarına ilişkin güvencelerin korunması oluşturuyor. Suudîlerin Sedat'a karşı tavrını da benzer bir çelişki karakterize etmektedir: Suudîler gerçi Camp David anlaşması hükümleriyle Arap kampının bölünmesinin kesin olarak karşısına çıkıyorlar, fakat yine de rejimi tümüyle Suudî finans-kapitalinin verdiği yardımlara bağımlı olan Sedat'ı, öyle basitçe düşüremiyorlar. Bir Sedat-sonrası dönem onlar için çok belirsiz. Yani bizzat Sedat'ın kendi ülkesindeki zayıflığı, onu Suudîlere karşı güçlü kılıyor. Bu nedenle Suudîler ondan bütünüyle yüz çevirip ona verdikleri kanı kesmiyorlar.

Uzun dönemde, özel anlaşma Sedat rejimini kurtarmayacak. Mısır halkının barış durumunda gerçekleşeceğini umduğu ekonomik beklentileri bütünüyle imkânsız şeyler. Yüksek silahlanma giderlerinin düşürülmesi Mısır'ı refah durumuna sıçratmaz; burada emperyalizm ve «azgelişmişlik» sözkonusudur ki, bunun nedeni de sadece silahlanmada yatmamaktadır. Camp David'in sarhoşluğu, tıpkı 1973'de Süveyş Kanalı'nın geçilmiş olmasına karşın 1977'de imzalanabilen anlaşmanın âkibetine uğrayacak, bitecek; çünkü siyasal veya askerî başarılar kitleler için ekmeğin yerini tutmuyor, daha çok, nice kurbanlar pahasına kazanılmış ekonomik zaferler olarak görülüyorlar, özellikle, burjuvazinin daha sonra polis zoruyla bastıracağı türden beklentilere yol açıyorlar.

SIYONİZMİN TOPRAĞI KAYIYOR

ABD ve Mısır'ın Camp David'de İsraililerden bütün işgal ettikleri bölgeleri kapsayan geniş çaplı bir geri çekilme güvencesi koparttıklarına, bunun artık sadece tekil görüşmelerle halledilebileceğine ilişkin iddiaları; tam anlamıyla «vaziyeti kurtarma» kaygısıyla ortaya sürülmüş bir iddiadır. Gerçekte, özellikle Batı Şeria konusunda, hiçbir biçimde İsrail'in birtakım taahhütleri üzerinde tartışılmadı. Tam tersine: Sedat daha Tel Aviv'e iner inmez, Begin ona hile yaptı; Batı Şeria'da koloni kurma işleminin durdurulmasının sadece Washington'da yapılacak Mısır-İsrail görüşmeleri devam ettiği sürece geçerli olduğunu söyledi, bu süre ise iki-üç ay olarak saptanmıştı. Orda yaşayan Filistinlilere «özerklik» verileceği yollu açıklamalar, aslında İsrail işgalinin meşrulaştırılması ve böylece siyonist toprak ilhakının güvence altına alınmasının başka sözlerle ifade edilişiydi. Çünkü konut inşası, toprak «satın alımı», dolayısıyla toprak gaspı, bundan böyle kovuşturmayla uğraya-

çaktı: Yani siyonistlerin ilhak ettikleri topraklar yine onların elinde kalmaya devam edecekti; ama bir farkla: Filistinli belediye başkanları «özerklik» sistemine katılarak, şimdiye kadar dolaysız zora davanan İsrail işgali statüsünü yasallaştıracaklardı. Belediye başkanları buna karşılık bir toplantı yaparak Camp David kararlarını toptan, kendileri için etkisiz ve geçersiz bularak reddettiklerini açıkladılar.

Filistin'deki siyonist toprak ilhak politikası öncelikle İsrail'in biçimsel bir egemenlik hakkı iddiasına dayanmıyor, toprak ilhakının devamına karşı duracak olan «yabancı» yani İsrail dışında bir egemenliğin kurulmamasını sağlamaya dayanıyor. Amaç, kendi ülkelerinin yabancı haline getirilmiş olan Filistinlilerin çoğunluk oluşturmalarını önlemek. İsrail'in özerkliğe ilişkin, şüphe duymanın yanlış olmayacağı tasarılarına göre, Batı Şeria ve Gazze Kuşağı'nın alacağı yeni statü olan Serbest (kimsenin egemenlik haklarının bulunmadığı) Bölgelerde yumruğu güçlü olan kazanacak, yani İsrail. Ve burada «özerk» Filistin pasaportu taşımaya hakkı olan insanlar arasındaki trafiği Ürdünlü polisler düzenlese bile bu böyle olacak; çünkü bu «plan» önünde sonunda işi buna vardırır. Belirleyici olan pratik-filî varlık sorunudur: Yani koloni ve onun silahlı korunması; yani İsrail garnizonlarıdır.

Koloni kurma, siyonist İsrail devletinin gerçek anayasasıdır. Bu devlette sadece Yahudiler «yurttaş» olabilirler. Araplar, tanım gereği toplum hayatına ve dolayısıyla ekonomik işleyiş bütünüyle katılma hakkından yoksundurlar. Koloni siyonizm için bu kadar ilkesel bir anlam taşıdığından —biraz katı biçimde bakarsak bütün İsrail bir kolonidir—, siyonizm hiçbir zaman kolonileri geri vermez. Bu ilkenin, laik «sol» siyonizmin her zaman bir Menahem Begin'in efsanevî öğelerle dolu «sağ» siyonizminden daha iyi kavradığı maddî temeli; Kuzey Sina'daki kolonilerin birleşik görevleri konusunda açıkça görülmüştür. II. Enternasyonal'in devamı olan partilerce Sosyal-demokrat sayılan «işçi siyonizmi»nin —bu «işçi siyonizmi»nin kolektif (yerleşim-) koloni biçimleri sosyalist ütopyaların gerçekleştirilmesi olarak görülür, oysa bunlar gerçekte kolonyal toprak gaspının özgün etnik biçimleridir— koloni kurma görevinin Mısır'ın Sina Çölü'ndeki uygulamasını, siyonizmin gerçek temel koloni ilkelerine ihanet olarak görmesine şaşmamalı. Buna karşılık Begin Camp David'de, Sina'daki kolonilerin dağıtılacağını taahhüt ederken, Sina'dan farklı, «kutsal» olan Batı Şeria ve Gazze Kuşağı'ndaki kolonilerin varlığını korumak için gereken siyasal ortamı oluşturmaya çabalyordu. Fakat kim kolonilerin korunmasına ilişkin maddî ilkeyi çiğnerse, diyordu «sol» siyonist muhalefet pek de haksız olmayarak, o, koloni kurma görevinin devam etmesine, neredeyse sonsuza kadar sürmesine katkıda bulunur. Ve Sina Çölü'ndeki kolonilerle İsraililerin «çekirdek ülke»sindekiler —özellikle daha çok Arapların oturduğu Galilea'dakiler— arasında Yahudi devletinin siyonist, yani

Birikim 48/31

etnik-özgün kuruluşu bakımından özsel nedenlere dayalı bir farklılık yoktur? bundan ötürü, bu halile koloni kurma görevi, İsraililerin pek korktukları, devletlerinin çözülmesi yolunda bundan sonraki uygulamalara örnek oluşturacak, bu yolda işleyecek kurallar yaratacak bir şey olarak görülüyor.

Hiç şüphe yok ki: Efsanevi ve ayrıca maddî açıdan da saf askerî nedenlere dayanarak Yahudi devletinin bütün Filistin üzerinde egemenlik kurmasından yana olan Begin, koloninin siyonizm için anlamını her zaman sağ siyonizmden daha iyi anlayan «sol», yani «sosyal-demokrat» İsrail hükümetlerine oranla, bu ilkeye daha rahatça dokunmuştu. Siyonizmin bundan böyle içinde bulunduğu toprak kayması süreci için önemini kesinlikle küçümsememek gereken bir gedik açılmış oluyor böylece.

Arap dünyasında koşullar bundan sonra da nasıl gelişirse gelişsin, bunlar, Arap-Filistin halkı geçişinin ve onun direnişinin üstünden atlayıp geçemeyeceklerdir. Aynı zamanda bugün en yetkin temsilcisi olarak Ezar Weizman'ın görüldüğü İsrail burjuvazisi tarafından yoğun biçimde geliştirilen piyasanın, dolaşımın kuralları da, siyonizmin toprağa bağlı niteliğine karşı etkide bulunmaktadır. O (İsrail burjuvazisi), hırsıyla açık pazarlar istemekte, fakat bunlara uygun bir üretkenliği sağlayamamaktadır. Mest olmuş durumda, emperyalizmin kendisine bir Pax-Americana biçiminde sunacağı, parıldayan kapitalist geleceğe doğru elini uzatmaktadır.

Bundan sonrasında hangi fraksiyonlaşmaların, kopmaların olacağı belirsiz; Lübnan'la bağlantılı

olarak meydana gelebilecek askerî tartışmalar da ihtimal dışı değil.

Toplumsal mücadelelerin yükselişi, Filistin'deki çatışmalarda şimdiye kadar etkili olan ulusal biçimleri parçalayacak. Tarihi eğilim bu yönde. Fakat bu eğilim, orada eylemde bulunanların bilincinde ve hareketinde pratik olarak yansımadağı sürece, bu tarihi eğilime işaret etmek, salt içerdiği «hakikat» miktarının siyasal boyutlarına indirgenebilecek soyut bir öngörü olarak kahr. Filistin'deki Yahudi ve Arapların, sınıflarına göre birlikte yürütecekleri gelecek toplumsal mücadeleler, İsrail işgali altındaki bölgelerde ve bizzat İsrail'de Filistinlilerin bireyce ve toplulukça ezilmesiyle, sözkonusu tarihi eğilime karşı olan siyonist kökenli tavırla engellenecek, önlecektir. Filistinlilerin mücadelesi bundan ötürü temelde bu ulusal baskıya yönelecektir. Sömürülme bilinci buna göre onun (ulusal baskıya karşı mücadele bilincinin -ç) arkasında kalacaktır. Yani: Yeni, sınıf ölçütleriyle kavranabilir öznelere ortaya çıkana kadar, Filistin direnişini, onların siyonizm tarafından birey ve topluluk olarak ezilmelerine en optimal yoldan son verecek tarzda desteklemek sözkonusudur. Fakat aynı zamanda, Filistin direnişinin, varlığını sürdürebilmek için sosyalist bir yapıya ihtiyaç duyan enternasyonalist bir perspektifi oluşturacak toplumsal mücadelelere doğru gelişmek zorunda olduğunu da açıklamak gerekmektedir.

Links, Sayı 104/Kasım 1978,
Ceviren ÜMİT KIVANÇ